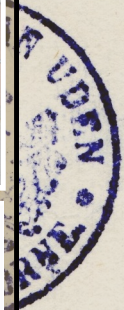

Boorn & Boerschop

H. Heulenbroek P. Heulenbroek
...
notaris.

... den dertigsten October
... deel 120 folio 02 verso vak 3 drie bladen
... vooien. Ontvangen voor recht vijf en twintig
... twintig cent f 25.20. De ontvanger f g
... Kraus.

Uitgegeven voor woordelijk
gelijkluidend uittreksel
P. A. van den
notaris

... Hendrikus Wilhelmus Theodorus
... fabrieksbaas, wonende te Borne, in rij
... id van mordeling gemachtigde van partij
... ine toestemming te geven dat de overschrij
... ets overeenkomstig dit uittreksel geschied
... November 1900 en elf

H. W. A. van den Nieuwboer

Jaar gang 26 / 2016

Een uitgave van de heemkundevereniging Borne

Verschiint 3 keer per jaar

Geregistreerd te Amelo den
... 1900 elf deel 77 folio 44 vacuo vak 8
... eef blad geen renvoor.
Ontvangen voor recht 11 eers gulden en
... Swintig cent.

Nummer 3

Colofon

Bestuur van de vereniging

F.A. Nijkamp (voorzitter), A.M. Velthuis, (secretaris), F.H.S.M. Mars (penningmeester), L. Bult, A.M.A. Haak - Beune, B.J. Hogeweg (leden).

Secretariaat

Welemanserf 5, 7622 HT BORNE
tel.: 074 266 70 79
e-mail: info@heemkundeborne.nl

Website

www.heemkundeborne.nl

Lidmaatschap

Persoonlijk lidmaatschap € 18,- per jaar
Gezinslidmaatschap € 24,- per jaar.

Bank

Rabobank Borne, rek.nr.:
NL43RABO0145637409

Redactie Boorn & Boerschop

J. Haak en A. Tanke

Redactieadres

Van Deinsteestraat 33, 7621 XL Borne.
tel.: 074 266 43 92
e-mail: boornenboerschop@ziggo.nl

Ondersteuning en advies

H. ten Thije en J.J. Grootenboer

Omslag ontwerp

J. Haak

Inzenden kopij

Aan het redactieadres. De redactie kan bij publicatie in overleg met de auteur artikelen, inkorten, splitsen en redigeren.

Uiterste inzenddatum volgende nummer

15 februari 2017

Foto's in dit blad

De redactie heeft haar uiterste best gedaan rechthebbenden te achterhalen. Mocht u van mening zijn dat u rechten kunt laten gelden op afgebeelde foto's, dan kunt u zich melden bij het bestuur van de vereniging.

Verspreiding

Via boekhandel Bruna, VVV, Museum Bussemakerhuis en de penningmeester van de vereniging, allen te Borne.

Losse nummers

€ 4,00 (porto € 2,00)

Abonnement

Inbegrepen bij het lidmaatschap van de heemkundevereniging.

Overname van de inhoud van dit blad, of delen daaruit, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Grote foto op de voorpagina

Boedelscheiding Hermannus Meulenbroek
28 oktober 1911.
Bron: HIP

Inhoud

Colofon	<i>Redactie</i>	1
De Bornse Beek in vroeger dagen 2. Van de haven naar het noorden	<i>Jan Blom</i>	2
Een geestelijk spook?	<i>Anja Tanke</i>	5
Organisaties met een blauwe knoop 2. Locale drankbestrijding	<i>Anja Tanke</i>	6
Excursie naar Anholt	<i>Jurrie Haak</i>	13
Het Witte Huis	<i>Martin Thiehatten</i>	14
Een Karolingische ruiter in Borne	<i>Jaap Grootenboer</i>	16
Twee femkes	<i>Johan Kwast</i>	20
Boekennieuws: 75 jaar klootschieten in Hertme	<i>Jan Deckwitz</i>	22
Nog leverbare uitgaven		24

Excursie naar Anholt

Jurrie Haak

De achterblijvers hebben wat gemist! Onder ideale weersomstandigheden vond op zaterdag 17 september het traditionele uitstapje van onze vereniging plaats. Deze keer ging de reis naar Duitsland en wel naar het plaatsje Anholt, waar een schitterende waterburcht staat.

Om goed negen uur vertrok de praktisch volle bus. Via Haaksbergen volgde een mooie route door de prachtige Achterhoek. Voor velen was het een eerste ervaring om in Dinxperlo door een straat te rijden, die aan de ene kant in Nederland ligt en aan de andere kant in Duitsland. Aan de linkerkant verkoopt de Metzger zijn waren en aan de rechterkant de slager. Niet veel verder volgde de grens en kort daarna Anholt. Op de ruime parkeerplaats stapten we uit en liepen het laatste stuk richting het slot. Onderweg hoorde je alom de ooh's en aah's van de medereizigers bij de aanblik van het schitterend ge-

*De waterburcht in Anholt.
Foto: Annemarie Haak*

legen kasteel met het ruime park er omheen. Dezen moesten toch nog even wachten, want eerst was er koffie met een overheerlijke appelpunt in het restaurant van het hotel dat aan het slot is verbonden. Het sfeervolle restaurant lag ter hoogte van de slotgracht, zodat iedereen een pracht uitzicht had over het water. Velen bekeken ook het uitzicht vanaf het terras, waar je kanjers van karpers kon zien zwemen.

Na de koffie ging het naar het slot zelf, waar de grote groep werd gesplitst voor de rondleiding. Het slot is bekend om zijn prachtige schilderijen- en porseleinverzameling. Die kom je dan ook overal tegen. In de bibliotheek lagen (onder glas) wel vier atlasen van de wereldberoemde cartograaf Bleau opengelegd! Eén ervan precies bij de provincie Overijssel en algauw werd Borne gezocht. Ons plaatsje stond er evenwel niet op, maar wel Wolfsvelde, de

havezate Weleveld. Onder leiding van de gids ging het van het ene schitterende vertrek naar het andere, tot we op de zolderverdieping in een tentoonstellingsruimte kwamen. Tot veler verbazing was er o.a. een schilderij van Lucas Cranach én een Rembrandt te bewonderen. Maar ook vele andere Nederlandse, Vlaamse en Duitse meesters. Na ruim anderhalf uur rondleiding waren de meesten wel blij dat ze op de binnenplaats even een frisse neus konden halen. Met beide groepen ging het nog even naar beneden, naar de gerestaureerde keuken, compleet met (rook)oven, put, kookgerei en haal. Niet allen konden de moed nog opbrengen om nog een blik in de toren te werpen, ook al omdat er vanwege de maaltijd maar weinig tijd voor was.

Na een korte wandeling kwamen we aan in restaurant Legeland, waar voor ons al drie gedekte lange tafels klaarstonden. 's Morgens hadden de deelnemers reeds hun wensen kenbaar kunnen maken, door één van de vijf menu's uit te zoeken. Ik moet zeggen dat het diner voortreffelijk was en allen die ik er over sprak waren even lovend. Na het diner konden de deelnemers op eigen gelegenheid de tuinen bezoeken. Er waren een drietal routes rondom het slot die je kon volgen. Na een parkgedeelte, kwam je in het deel met de siertuinen, die de Fürst Salm-Salm als eigenaar van alles, die ook nog een groot deel van het slot bewoonde, per eigen ophaalbrug kon bereiken.

Om half vijf was het tijd om in de bus te stappen. En na een voorspoedige reis kwamen we moe maar voldaan om kwart voor 6 in Borne aan. Iedereen keek terug op een mooie, geslaagde dag en velen verheugden zich alweer op de excursie van volgend jaar.

*Pracht en praal in de burcht.
Foto: Martin Thiehatten*

Het Witte Huis

Martin Thiehatten

In mei 2016 kwam de familievereniging Berith Salom in Borne om haar 5-jaarlijkse familiedag te vieren. Het Bussemakerhuis richtte een Spanjaardkamer in en de Bornse gidsen organiseerden een Spanjaardroute in Oud Borne. Tijdens de lunch in het Witte Huis heb ik onderstaande lezing gegeven over de historie van het Witte Huis.

In 1868 wordt buiten het dorp aan de Almeloestraat de dubbele villa "Het Buitenhuis" gebouwd. Op 15 juli (1868) wordt de eerste steen gelegd door Izak Spanjaard, die na realisatie in het rechter gedeelte gaat wonen met zijn echtgenote Anna Simons. Aan de linkerkant komt zijn broer David met echtgenote Dina Prins te wonen. Het Buitenhuis wordt gebouwd op het Bornse Veld, het heideveld, dat net buiten Borne ligt aan de Almeloze kant. Dat was de omgeving waar Salomon Jacob Sara van Gelder had ontmoet. Want het was in 1811, dat Sally Eenoog in de avondschemering vanuit Almelo met zijn handel in Borne kwam aanlopen. Bij de familie Van Gelder mocht hij overnachten en daar maakte hij kennis met de mooie dochter Sara.

Het fraaie trappenhuis.

Het Witte Huis voor verbouwing 1914.

Vanuit hun nieuwe villa hadden Izak en David een goed zicht op hun fabriek, waar ze vier jaar daarvoor in de directie waren opgenomen. In 1901 laat Izak het Koetshuis bouwen met een poetskamer, paardenstal, mestkelder en een hooizolder.

Als David en Izak de villa hebben verlaten, laat Jacob, de zoon van Izak, de dubbele villa verbouwen tot één grote villa. Zijn neef Frits Spanjaard ontwerpt de aanpassing binnen. Het fraaie trappenhuis krijgt een mahoniehouten leuning, maar vanaf de derde verdieping wordt het vurenhout. Daar komt toch alleen het personeel.

Het gezin van Jacob en Olga Spanjaard, dat tijdens de verbouwing in villa Elisabeth woont, trekt in 1915 in de fraai verbouwde villa. Elke zondag komt de door Jacob opgerichte Bornse Harmonie voor hen

spelen, waarna alle muzikanten van Jacob een borrel krijgen.

In 1927 laat Jacob de eetkamer inrichten door Frits. De mooie meubelen hebben later een ereplaats gekregen in het Bussemakerhuis. Het Buitenhuis is zeer in trek bij de familie, want talloze neefjes en nichtjes komen er in de zomer logeren (bij oom Jaap en tante Olly). Jacob is de belangrijkste directeur van de textielabriek, maar in 1930 wordt hij ziek en in 1934 overlijdt hij. Tot 1940 blijft de familie Spanjaard op de villa wonen. Dan valt het Duitse leger Nederland binnen en de bezetter besluit in de villa het Bornse hoofdkwartier te vestigen. Als in april 1945 de bevrijders komen, worden de Canadese Grenadier Guards er gehuisvest.

In de loop van 1945 wordt de villa gekocht door pastoor Frank met hulp van een paar geldschietters en de villa krijgt een nieuwe bestemming. De Stichting

Het glas-in-lood raam van de kapel.

Katholiek Twente gaat zich er vestigen met het doel, de samenwerking te bevorderen van katholieke organisaties in Twente. Op de eerste verdieping aan de linkerkant wordt een kamer ingericht als kapel. Aan de glas-in-lood ramen, die er toen zijn ingezet, is dat nu nog steeds te herkennen.

In 1949 wordt de stichting Twents Gemeenschapsoord en Volkshogeschool opgericht. Deze stichting gaat cursussen geven voor verloofde mannen en vrouwen. Wel apart en met de titel "Van spel tot ernst". Ook bleekneusjes uit het westen komen er op krachten. De villa "Het Buitenhuis" krijgt als nieuwe naam "Het Witte Huis". Waarschijnlijk vanwege de witgeverfde buitenmuren. Zo heeft Borne evenals Washington en Moskou een Witte Huis.

Door veranderende maatschappijvisie verschuift de inhoud later naar een oriëntatie op de maatschappij. In 1965 wordt daarom verder gegaan als de stichting R.K. Streekcentrum en Volkshogeschool, wordt de villa verbouwd en komt er een woonaccommodatie voor 60 cursisten. Er zijn dan drie verbouwingsfasen gepland.

In 1970 wordt de villa verder verbouwd en wordt het Koetshuis bij de accommodatie gevoegd. Het Wit-Gele Kruis, dat tot die tijd het Koetshuis in gebruik heeft, gaat verhuizen naar het nieuwe medisch centrum van Borne, dat is gebouwd op de plek van de afgebroken Villa Sara ofwel Villa Tichelkamp. In het Koetshuis komt een grote eetzaal boven de oude mestkelder. In de gebouwen komt een opleiding voor gezinsverzorgsters, een bibliotheek, een opleiding voor kleuterleidsters en lagere school onderwijzers, een MTS en een Volkshogeschool. Het vormingswerk komt steeds verder los te staan van de kerk en in 1971 wordt de term katholiek uit de statuten geschrapt.

In 1975 volgt de derde fase van de verbouwing van villa Het Witte Huis met rijkssubsidie in het kader van de werkloosheidsbestrijding. Tijdens de verbouwing wordt gebruik gemaakt van het vormingscentrum De Waagh (volwassenen-educatie) aan de Azelosestraat en de parochieaccommodatie van de Stephanuskerk aan de Grotestraat. In 1980 staat het Witte Huis opnieuw in de steigers. De gevel wordt opgeknapt, er wordt een nieuwe cementlaag op aangebracht.

In 1991 heeft het Witte Huis zes goed ingerichte cursuszalen voor groepen van 10 tot 30 personen en een zaal voor 100 personen. Er zijn 48 bedden, verdeeld over 14 eenpersoons kamers en 17 tweepersoons kamers. Ruim een jaar later, in 1992, worden de gebouwen alweer grondig gemoderniseerd.

Het Witte Huis anno 2011

De 31 oude kamers worden afgebroken en er wordt ruim drie miljoen gulden geïnvesteerd in de bouw van een nieuwe vleugel met 52 luxe slaapkamers. De bouw wordt zo uitgevoerd, dat de toen ongeveer 125 jaar oude beuk achter het gebouw kan blijven staan. De beuk zou nu zo'n 150 jaar oud zijn, maar ik kon hem niet meer vinden. Ondertussen is door een reeks van fusies van volkshogescholen stichting De Stavoor in Driebergen de eigenaar geworden van het Witte Huis. Vijf jaar later, in 1998, wordt het complex naast conferentiecentrum ook een hotel. Borne is er blij mee, het biedt extra mogelijkheden voor toerisme. In het hotel worden bridgeweekenden georganiseerd en er kunnen recepties, bruiloften en andere feesten worden gehouden. In 2001 komt er weer een verbouwing. Het gebouw wordt beter aangepast voor haar hotelfunctie. Door deze aanpassingen kan het pand weer vijf jaar mee.

Maar hoe anders zal het gaan. Al een jaar later besluit de eigenaar het pand te verkopen. De horecafunctie verdwijnt, mede door de problemen rond de laatste verbouwingsplannen. Ook is de hotelfunctie niet onderdeel van het takenpakket van De Stavoor. Het hotel is nog steeds niet winstgevend, hoewel het rendement elk jaar beter wordt. De Bornse woningstichting Woonbeheer wordt de nieuwe eigenaar. Door Woonbeheer worden plannen gemaakt om er zorgappartementen voor ouderen in onder te brengen. Het enige hotel dat Borne rijk is, verdwijnt hiermee. Weg zijn de kansen voor extra toerisme. Daarna besluit Woonbeheer toch weer anders. Het Witte Huis gaat naar de stichting Aveleijn, die er in 2003 haar kantoor in vestigt en 14 appartementen voor gehandicapten. Maar uiteindelijk blijft hier toch de oude band met de familie Spanjaard.

Bronnen:

"Verweven met Twente" van Marianka Spanjaard en Paul Denekamp
Krantenarchief Historisch Informatie Punt (HIP) Borne
Foto's: "Witte huis voor verbouwing 1914": HIP Borne, overige foto's: Martin Thiehatten

Een Karolingische ruiter in Borne

Jaap Grootenboer

In de zomer van 1987 deden amateurarcheologen de vondst van hun leven. Als leden van de Archeologische Werkgemeenschap namen zij deel aan de opgravingen in een nieuwe wijk in aanbouw ten noordoosten van Borne. Zij ontdekten het graf, waaruit zij een belangrijk aantal attributen naar boven haalden. Zij wisten toen niet, dat het hier een vondst van zelfs nationaal belang werd gedaan!

Deze vondst werd gedaan in de wijk "Stroom Esch". De eerder genoemde werkgroep was betrokken bij het blootleggen van een nederzetting uit de achtste/negende eeuw, bestaande uit twee boerderijen met de nodige bijgebouwen.

In het gevonden graf zijn geen menselijke resten aangetroffen, maar wel een reeks grafgiften, die op een ordelijke wijze waren neergelegd: een onversierd, tweesnijdend zwaard, (een spatha) gestoken in een schede van berkenhout en bekleed met leer waarop textielresten zijn gevonden¹. Onder het zwaard lag een roestklomp, waarschijnlijk een gesp of een beurs. De klomp bevatte geld en wel zestien dinariën, versierd met het Carolusmonogram en als randschrift CARLVVS REX FR. (Karel, koning der Franken)². De munten komen uit allerlei steden uit het Frankische Rijk, vanaf Ravenna in het Zuiden tot Dorestad in het noorden. Eén penning, geslagen in Tours, is van vóór de munthervorming uit 790 of 793/794, de overige 15 munten zijn van na die hervorming.

Op basis van de muntvondst kan worden verondersteld, dat de begraafing aan het einde van de achtste, begin negende eeuw heeft plaatsgevonden. Dat is in elk geval na beslissing van het Concilie van Paderborn van

Zilveren denarius uit het graf van de ruiter van Borne. Aan de voorzijde CARLVVS in twee regels. Op de keerzijde een klein kruis met het omschrift SCE MR (Tours Frankrijk). De munt is geslagen tussen 768 en 794. Geeft in tegenstelling tot de andere munten slechts de naam van de vorst in 2 regels. De afkorting SCE MR op de keerzijde is een verwijzing naar de heilige Martinus die in Tours speciaal vereerd werd.

Bron:

<http://data.collectienederland.nl>

784, waarin werd gesteld, dat het begraven alleen nog rond een kerk of kapel zou zijn toegestaan. Deze begrafenis was kennelijk op christelijke wijze geschied. Het graf was namelijk oost-west georiënteerd. De aanwezigheid van bijgiften is echter curieus en ongebruikelijk in een christelijk graf. Gelijktijdige oost-west georiënteerde {christelijke?} graven in het nabije Munsterland bevatten zelden bijgiften! Dat was ook niet uit de dwangmissie van Karel de Grote te verwachten. Een definitieve bekering viel immers pas te verwachten na enkele generaties.

Blijft de vraag, met wie we hier van doen hebben. Scholte Lubberink stelt, dat hier sprake kan zijn geweest van hervestiging en dat we dus te maken hebben met een stichtersgraf, waarmee een claim op de nieuw verworven grond werd bevestigd. Ook in Münsterland zijn op diverse plaatsen 8^e en 9^e eeuwse graven naast boerderijen gevonden. Grünwald wijst in dit verband op vergelijkbare 8^e eeuwse graven in Zuid-Duitsland die in verband gebracht worden met het onder invloed van het christendom buiten gebruik raken van de eeuwenoude heidense begraafplaatsen, bekend als de ringgrafvelden⁴.

De grote onbekende

Wie was die man? Het geopende graf gaf slechts een deel van de geheimen prijs. We weten in elk geval, dat we met een ruiter uit de sociale elite met een militaire functie te maken hebben. Daar wijzen de attributen: zwaard, lanspunt en ruitersporen op. Deze behoorden in ieder geval in de 8^e eeuw tot de standaarduitrusting van een Frankische krijger. (Of een Saksische krijger in Frankische dienst!). De rest van het graf bestond uit gewoon zand. Op zich is dat niet zo gek. Op zandgronden vergaat op den duur alle been en dus ook de menselijke skeletten. Soms is er nog een tekening te zien: een zogenoemd lijksilhouet, maar dat was hier niet (meer!) waar te nemen⁵.

De Frankische vorsten hebben langdurig en hard strijd geleverd tegen de Saksen. In de voor ons meest "interessante" periode, dat is het tweede en derde kwart van de achtste eeuw, hield Pepijn III zijn veldtochten

tegen de Saksen in het noordwestelijk deel van het huidige Nederland. Ook Twente viel toen onder de Saksische invloedssfeer.

In 793 worden de Saksen in Westfalen definitief verslagen. Het huidige Noordoost-Twente en Westfalen wordt bij het bestaande Frankrijk ingelijfd. Als we een kaart opslaan, waarop èn de "oude situatie" van het Frankrijk te zien is èn de nieuwe veroveringen aan het einde van de achtste eeuw zijn aangegeven, geeft het beeld de indruk, dat het deel van Twente waar onze ruiter begraven lag, in het pas veroverde gebied is gelegen⁶⁾. De Frankische overheersers traden tegenover de verslagen Saksen hard op en velen van hen werden gedeponeerd. Met het oog op de stabiliteit en de kolonisatie wordt ook de reorganisatie van het plaatselijke bestuur direct ter hand genomen. De beroemdste Frankische koning, Karel de Grote, verdeelde de gebieden in aparte, overzichtelijke eenheden en stelde een dienstdoende ambtenaar, een graaf over een dergelijk gebied aan. In 792 wordt voor het eerst de gouw Twente genoemd. De functie van "graaf" werd mogelijk toegewezen aan een vrije grondbezitter in het betreffende gebied, wat niet wil zeggen, dat onze dode ruiter dus de graaf van Twente is geweest. Wel, dat alle vrije grondbezitters tot de krijgsdienst verplicht waren met eigen wapens. Het is aan te nemen, dat onze man, gelet op de gevonden wapenuitrusting en de zestien muntstukken tot één van de vrije grondbezitters heeft gehoord. "Stamhoofden rijden te paard, vrije boeren gaan te voet", aldus Dr. Jansen⁷⁾. Kortom: het moet een man zijn geweest die een behoorlijk stuk grond bezat en kan bogen op een grote rijkdom. Een dergelijk flink bezit kenmerkt het behoren tot een hoge-

Dat liep anders met een andere Frankische edelman, die het wel verder schopte, dan onze anonymus en wiens nazaten het wel tot stichter en bewoner van een havezate hebben gebracht. In 775 vond een grote slag bij de Duitse stad Lübbecke plaats, waarbij de legers van de Saksen onder Widukind verpletterend zouden zijn verslagen. Op een heuvel, dicht bij de stad staat nog een monument ter herinnering aan de slag. Een van de Frankische edelen kreeg na de slag ook zijn gebied toegewezen, waarvan het nog steeds bestaande Gut Oberfelde deel uitmaakte. Hij had de Romeinse naam Paetus en dat zou Loens betekenen. Een nazaat van deze edele, Rabo Schele, die rond 1300 in Minden werd geboren, huwde in 1353 met Else Sledehusen en uit die familie stamt door huwelijk de familie Schele van Schelenburg. Op het "originele landgoed" in Lübbecke bleven de Schele's nog wonen tot 1763. De informatie kwam van de vriendelijke archivaris van de stad: Herr Dr. Helmut Höffmann, maar hij verzocht wel rekening te houden met de door hem genoemde "Franken mythe". Hij vertelt het verhaal bij ons bezoek aan het Stadtarchiv van Lübbecke. Hij beschouwde het idee van de "definitieve" slag tussen de Franken en de Saksen, waarbij de Franken zouden hebben gewonnen. Dat neemt niet weg, dat op een heuvel in het bos ten zuiden van Lübbecke een monument ter ere van die overwinning te zien is.

*Zo zou de ruiter er uit hebben kunnen zien.
(Uit de canon van Borne)*

re klasse, zij het niet van adel.

Het was Karel de Grote, die de vestiging van Franken in de veroverde gebieden stimuleerde. Waarschijnlijk is de begraven uit de Stroom Esch zulk een man van behoorlijke afkomst die zich met zijn gevolg in dit gebied heeft gevestigd. Zijn afkomst leren we dus uit de vondst van de wapens en van de zak met geld (hoewel het niet mag worden beschouwd als een geweldig kapitaal). Zijn zwaard bepaalde mede zijn rijkdom als het ware.

Hiermee was de overledene in staat, om in het hiernamaals zijn beroep en status veilig te stellen⁸⁾. Van de man, zijn vrouw, zijn gezin en zijn knechten weten we verder niets meer. Zijn geschiedenis verdwijnt "in de marge van de beschaving". Men zou hebben kunnen verwachten, dat de man en zijn nakomelingen een blijvende rol in de geschiedenis hadden kunnen hebben. Dat lag waarschijnlijk in de lijn der verwachtingen bij de Frankische heersers.

De man zou christelijk begraven zijn!

Is "De ruiter van Borne" op een christelijke wijze begraven, zoals eerder al is verondersteld? Het geloof van de wederkomst van Christus speelde hierbij een rol, want bij de opstanding uit de dood – een centraal leerstuk van de daar rondtrekkende missionarissen – zou de man direct met lichaam en gezicht naar het oosten en dus naar de rechter van de hemel en de aarde zijn gericht. Als de man tenmin-

ste al volledig met de theologische inzichten van het christendom op de hoogte was. Grünwald wijst er op, dat het bijna onmogelijk is, om een mens, een individu op basis van archeologische vondsten, als "heiden" te identificeren.

Dat is echter de vraag. De bekering van de Saksen vond plaats rond 780. De missie ging hand in hand met het optreden van de Frankische legers. Dat was al vanaf het begin zo. Willibrord kwam aan in zijn missiegebied, maar meldde zich eerst bij koning Pepijn II⁹. De Frankische heerser stond dus borg voor de missie. Han van der Horst wijst er dan ook op, dat zendelingen buiten de invloedssfeer van de Franken, geen enkele vooruitgang boekten¹⁰. Hij wijst daarbij op de actie van de Friezen tegen Bonifacius. De Frankische legers trokken tegen de Friezen op, mede vanwege de dood van Bonifacius en dat hebben de Friezen ook geweten.

Tijdens de tegenactie traden de Franken onbarmhartig op. De Frankische vorsten en de zendelingen werkten dus heel nauw samen in een strategisch bondgenootschap. Rome en Karel de Grote konden dus goed met elkaar overweg en in 800 kreeg Karel de Grote de kroon op zijn werk bij zijn kroning in de stad Rome tot keizer. Door de paus, Marco Mosterd noemt drie belangrijke elementen bij de organisatie van de missie in samenwerking met de Frankische heersers¹¹:

- A. Goede contacten onderhouden met de heersers;
- B. De instelling van christelijke cellen in de vorm van missieposten;
- C. De bescherming van deze missieposten, desnoods met het zwaard.

Over de activiteiten van de Frankische heersers zijn dan ook verhalen bekend, waarbij de overwonnenen de keuze hadden tussen de doop of de dood. Dat daarna het nieuwe geloof erg diep ging, valt dus te betwijfelen. Het duurde enkele generaties, alvorens oude gebruiken echt werden vergeten. Sommige elementen van de genoemde gebruiken bleven nog lang bewaard. Onze christelijke dode moet in die overgangstijd geleefd hebben: hij kreeg zijn wapens mee op zijn vermeende reis naar de eeuwigheid. Een voorchristelijk gebruik.

De ruiter en zijn leven en dood

Het moet in diezelfde tijd gebeurd zijn, toen Liafwin in 770 over de IJssel trok, om daar zijn boodschap te verkondigen. In diezelfde tijd, of mogelijk eerder, komen missionarissen vanuit het zuiden, waarschijnlijk uit Sint Odiliënberg naar Twente, want vandaar uit komen de mannen, om in deze regio te werken. Als we uitgaan van de opvatting van Marco Mosterd, is het niet ondenkbaar, dat ook in Twente een cel in de vorm van een missiepost zou zijn gevestigd. Oldenzaal komt hiervoor het meest in aanmerking, omdat de stad ontstaan zou zijn uit een Saksische ringwalburcht, al is dat niet zeker. De missionarissen van Odiliënberg begonnen eerder met hun activiteiten in onze regio dan Liafwin. Daar-

bij wordt wel gedacht aan het optreden van Plechel-mus.

De stichting van een kerk in Oldenzaal zou al vroeg zijn geschied. In elk geval werd de missionering van de Twentse Saksen met kracht aangevat. Er zijn voorsnog geen aanwijzingen, dat die missie hier met donder en geweld zou zijn geweest. Blijft het een feit, dat een definitieve kerstening pas te verwachten was, wanneer niemand meer geheugenis had aan de stamvaders, die geen christen waren¹². Dat gold niet alleen voor de Saksen. Het is ook te merken aan de Frankische inwoner. Beide groepen, zowel de Franken als de Saksen, waren Germanen. Daarvoor betekende de "aanname" van het nieuwe geloof een algehele reorganisatie van hun denk- en leefwereld. In de Germaanse denkwereld was er bijvoorbeeld geen religieuze instantie of een of andere bemiddelaar. Ze offerden direct aan de goden of aan de voorouders. Een priester, die met vreemde verhalen en handelingen oprad, betekende wel een hele omschakeling. Sommige rituele handelingen waren niet te begrijpen en leken op hocus pocus (een verbastering van "hoc est corpus meum = dit is mijn lichaam). Dat gold evengoed voor onze Frankische immigrant. Het graf was wel voor de man op een christelijke manier gedolven, maar er lagen voorwerpen in, die toch tenminste leken op materiaal, bedoeld om mee te nemen naar het verre en onbekende Walhalla. Die vorm kreeg een andere inhoud of verklaring. De bijgiften worden tekenen van beroepstrots en het wapentuig kon ook dienen als wapentuig in de hemel.

Hoewel er voorsnog geen verband is te trekken, is het toch aardig om stil te staan bij de eventuele vestiging van het christelijke geloof in de marke Sindron, waar Borne in lag. Mosterd wijst er op, dat de heilige plaatsen, oorspronkelijk "heidens", soms terug te vinden zijn in de naam van het dorp of de stad of een andere plek. Hij noemt ook de naam Borne, wat dan terug zou kunnen gaan op een heilige bron¹³.

Op de kadastrale kaart van 1832 komen de Borne beek en een beek uit Hengelo direct onder de Oude Kerk, op een afstand van enkele meters, bij elkaar.

Drs. K. Emmens¹⁴ veronderstelt dat de naam "Stephanus" wijst op de hoge ouderdom van de Oude- of Stephanuskerk. Het is slechts een hypothese, maar toch aardig om eens nader te onderzoeken. Emmens noemt in zijn "Borne, Oude Kerk. Bouwhistorische documentatie" (Zaltbommel 2010) de naamgeving van de kerk als mogelijkheid, om de ouderdom van de parochie mede te bepalen. Stephanus is bekend als de eerste martelaar. Er is al sprake van een vroege verering vanuit Rome naar het noorden. In het begin van de negende eeuw is Stephanus één van de bekendste en hoog vereerde heiligen. De in de geschiedenis op Borne betrokken parochies in Beilen en Westerbork droegen ook de naam van Stephanus. Een oude naam dus voor een

oude parochie.

Een man uit een graf, het lichaam verdwenen en de wapens gelaten. Vergaan in de zandgrond. Hij had met zijn leiders zo goed en zo kwaad als het kan een nieuw geloof aangenomen en op aanraden van zijn heren een vestiging aanvaard op een plaats, waar eerder de Saksen hun leven en bedrijf hadden. Niemand weet eigenlijk waar die man met zijn vrouw, zijn gezin, zijn vee en ergens diep in zijn hart zijn goden, vandaan gekomen is. Hij kan wel worden aangemerkt als een behoorlijke grondbezitter. Een rijke man dus, niet direct af te lezen aan dat zakje met zestien dinariën, maar wél aan zijn relatief kostbare zwaard. Daar leest men niet alleen zijn rijkdom aan af, maar ook zijn functie om, na oproep van de heren, mee op te trekken om ergens een robbertje te vechten. Even onbekend als zijn herkomst was, is ook het verdwijnen van zijn stam. Niemand weet, wat daar van geworden is. Zij hadden een gemeenschap kunnen stichten rond een eigen havezate. Het is er niet van gekomen. Maar iets kan worden gezegd over hun levenshouding. Dat typisch dubbele, dat naar men zegt nog steeds, nog menig mens, zeker is deze regio, kenmerkt. Met het christelijke graf sta je in de richting van een hemel van de voor de ruiter nieuwe God, met die grafgift toch nog een klein beetje in de richting van het vertrouwde Walhalla. Ook de huidige Twent wordt wel een behoedzaam mens genoemd.

Het heeft er alle schijn van dat de ruiter van Borne aan het begin van de negende eeuw op zeker wilde spelen. Het zijn maar drie coupletten van een gedicht van de Twentse dichter Willem Wilmink, maar de tekst lijkt op het lijf van de Karolingische ruiter in Borne te zijn geschreven:

TWENTE BEKEERD

*Onder keizer Karel de Grote
werd het ernst met het zendingswerk.
Toen kwamen ook deze gebieden
onder heerschappij van de kerk.*

*Nu was in de wijde luchten
Wodan niet langer de baas,
Maar men bleef de midwinterhoorn blazen,
en de paasvuren stoken met Paas.*

*Dus wie van de twee in 't hiernamaals
ook aan de touwtjes trekt,
't Zal de Twentse boer niet deren:
hij is aan twee kanten gedekt¹⁵⁾*

Willem Wilmink

Rest mij de beide archeologen Drs. H. Scholte Dubbelink en Drs. H. Oude Rengerink te bedanken voor het kritisch doorlezen van het stuk.

Noten:

1. Tegenwoordig wordt aangenomen dat zwaarden zoals dat van de Stroom- Esch vervaardigd zijn in Karolingische werkplaatsen. Deze zeer gewilde zwaarden en zwaardklingen werden over grote afstanden tot ver buiten het Karolingische rijk verhandeld. Ze worden tot in Scandinavië aangetroffen en zijn ook in 8^e en 9^e eeuwse Saksische graven een frequente verschijning.
2. Rapport van de muntvondst van het Koninklijk Kabinet te Leiden aan de Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek, vervat in een brief van 30 januari 1989 van het Koninklijk Kabinet in Leiden aan de R.O.B.;
3. Gert van Klinken wijst daar ook op in zijn boek "Van hunebed tot Bonifacius" (Zoetermeer, 2010). Een definitieve bekering viel pas te verwachten, wanneer niemand meer heugenis had aan een stamvader, die geen christen was. De gewoonte om de doden grafgift mee te geven bleef nog geruime tijd bestaan. Juist het meegeven van het zwaard en de stijgbeugels zijn dan meer voorkomende grafgiftten. Zie bladzijde 230;
4. Christoph Grünewald, Die Siedlungsgeschichte des Münsterlandes vom 7. bis 10. Jahrhundert aus Archäologischer Sicht. In: Gabriele Isenberg und Barbara Rommé {Hrsq.} 805. Liudger wird Bisschof eines Heiligen zwischen York, Rom und Münster, von Zabern, Mainz am Rhein; 31-45;
5. J.H.F. Bloemers, L.P. Louwe Kooijmans en H. Sarfatij – Verleden land, Amsterdam 1981. Bladzijde 15;
6. Donald Matthew – Atlas van de Middeleeuwen, Amsterdam 1991-III. Bladzijde 52;
7. Dr. H.P.H. Jansen – middeleeuwse geschiedenis der Nederlanden, Utrecht/Antwerpen 1972. Bladzijde 41;
8. Marco Mosterd – In de marge van de beschaving, Amsterdam 2009. Bladzijde 123;
9. Kaj Van Vliet – In de kringen van kanunniken. Zutphen 2002. Bladzijde 39;
10. Han van der Horst – Nederland, vaderlandse geschiedenis van de prehistorie tot nu, Amsterdam 2000. Bladzijde 40;
11. Marco Mosterd, als boven. Bladzijde 144;
12. Gert van Klinken, Van hunebed tot Bonifacius, {Zoetermeer 2010, bladzijde 230};
13. Marco Mosterd, als boven. Bladzijde 22;
14. Drs. K. Emmens – Borne, Oude kerk. Bouwhistorische documentatie, Zaltbommel, 2010. Bladzijde 12;
15. Gees Bartels-Martens c.a. – Geen dag zonder gedicht, 365 gedichten uit Overijssel, Zwolle 2009.

*Het plantsoen van de vindplaats bij het Hoefblad.
Foto: www.stroomesch.nl*

Twee femkes

Johan Kwast

Ik zeuk nog wat geraniums vuur in de bloombäkke. 'k bin een betje an de late kaant. Biej 'n tuincentrum kan 'k et misschien nog treffen, voort der hen. In de kasruumtes kiek ik wat roond. Hier en doar stoat der nog wal wat, mear dat is nich völ zaaks. Achterin zee 'k der ne jong stoan, klean van stuk, in nen greunen oaweral, den mear ees vroagen. "Is dit allens wat ielen an geraniums nog hebt?" "Dat weet ik niet, moet u maar aan die jongens daar vragen. Ik ben hier vandaag voor het laatst, ik krijg ander werk." An de stem te heuren is de jong 'n wich en 't weet van niks, 'n dölleke eerste klas, wal vrömd. Zoonder potgood kom ik in hoes. Daagens-der-of, koop ik op 't maark de mooiste geraniums dee 'k mij mear deanken kan.

Ne kleane twee joar later. Regelmoatig loop ik nog wal ees bij nen kringloopweenkel noar binnen. Meestal is 't zo, a'j der wat zeukt köj 't nich veenden en a'j zomear wat roondneust, nem ie iets met wat oe vroeg of laat nog wal passen kan. Op de boawenverdieping is ne deern, 'n luk lang oetvallen en zo roond de twintig, gangs met stofzuugen en duuren en ramen ofsoppen. 't Is net of eur de boel zölf wal heurt; wat drok en sekuur wearkt et. 't Is der deank ik nij. As ik beneden tusken de beuke zeuk, löp et der net langs op weg noar de kleerazie.

Geraniums vuur in de bloombäkke.

'n Zetje later bin 'k der wier, 't deentje löp der nog. Noe is 't met nen niejen anvoer van kleere en gedienen an 't noakieken en uitzeuken. 't Hef ne kluur als 'n leggend henneke, mear 't döt stöarig zo duur. 't Geet der heelemoal in op. As ik zeai: "Doot mear heanig an, moargen keump der wier nen dag", zegt 't: "Maar morgen heb ik weer ander werk te doen, dit maak ik nu eerst af." "Now, too dan mear."

Zoo te heuren is et hier dus voor langeren tied. Doar hebt zee wat an, wat ik oe zeg -e. Ik zee eur hier nog wal vaker, dat lig vuur de haand. In miene gedachten neum ik eur mear Femke. Iedermaal als ik der wat zeuk (of nich zeuk), löp Femke der drok van hen en wier, zet wat puzzels of spölgood rech, haank kleere vot of geet met ne schilderiej of laamp de lift in noar boawen.

Op 'n moal zee ik "Isidora" ('n lid van oonze moondöargel klup) 't kantoar van 'n bedrieffsleider oet kommen. "Hee Isidora, wat doo ie hier dan?" "Ha Johan, 'k kom hier wal vaker um te heuren en te kiekien hoo of 't eur geet". "Zo a'j weet, bin ik consulente bij 'n advies-, onderzoek- en behandelingsburo. Der loopt der hier noe twee woar ik wat met van doon heb.

't Is mien weark da 'k hier bin." "Stom dat ha 'k können weten."

As ik 'n paar streektaalbeuke bij de kassa stoa of te rekkenen, is Femke doar an 't stof ofnemen. Dit moal heb ik 'n book in 't Grönings van Jan J. Boer en twee in 't Drents van Jans Polling en Lukas Koops. Noar dee Stellingwearver beuke van Johan Veenstra hoof ik nich te zeuken, dee he 'k almoal. "Zo, nog mooie boeken gevonden?" "Joa", 't heult mij grif de duure lös.

'k Bin effen hen benzine tanken 'e wes. Woareargens bij ne boch in de duurgoande stroat geet ne vuurduur lös. 'n Joonk vröwke stapt der de duur oet, 'n heunke an 'n reem: 't is Femke. Ah, wont zee hier, in dee huuskes vuur begeleidwonen.

Loa'k mear ees wier 'n moal noar 't boetentheater "De Kosterkskoele" goan. De leste joaren is et der nich van 'e kommen. 't Zit der aaltied staampvol, dus vuur ne mooie plaatse mö 'j der op tied wean. Heelmoal boawen in, bij 'n duurgoanspad, striek ik daal. Kot bij de w.c.'s en dreenken of 'n breudjes met wat der tusken, vuur in de pauze. 't Löp al drok

an met volk. Dat slept wat met rechtevoort. Jässe, steulekussens, sloapzäkke, joa wat al nich. 's Oawens late wil 't der nog wal ees fris wörden. Nöast en vuur mij zet zich dree stel leu. An de sproak te heuren komt dee nich oet dizzen hook. "Nich oet Twente, oet 't Gelderse?" road ik. "Joa wiej komt oet Doesburg en Hummelo, mear wiej bint hier al wal vaker 'e wes." En zo valt er genog te kuieren.

Ik kiek noar rechts, noar de aandere kaant van 't pad. Wee zit doar mooderziel alleen? 'n Wichke, waar heb ik eur toch eer 'e zeen? Dan inees schöt et mij te binnen. 't Is dat wichke da 'k too ees 'n moal in nen greunen oaweral in 'n tuincentrum zag. Dat dölleke, klean van stuk. 't Plukt drok an de kleere en 't wringt de vinger alverdan in- en oet mekaar. Meermoals strik et zich oawer de kalkwitte blote beene, 't hef 'n kot flodderbökske an. 't Steet op en geet wier zitten. 't Volk dat 'de Koele' in keump, heult zee eenparig good in de gaten. Et is zo onzeker as wat en duudelijk van de wieze. Loa 'k eur ok mear Femke neumen. Ineens zeg Femke: "Ik wacht op mijn nieuwe vriend. Hij is laat, hij komt vast niet meer!" "Ach, zo."

't Stuk is noagenog an beginnen too, as der nog nen man en ne vrouw noar boawen hen kleait. 'n Laank sleet van ne jong strit der, iets of wat ampat, achter an. Zee valt daal op de boawenste baank nöast Femke. "He, he, dat der nog net 'n paar mooie plaatsen vrij bint, doar he 'w geluk met", heur ik eur zeggen. Femke, de oonderaarme tegen mekaar, drukt de haande stief tusken de knee, t'hef 't slim koold. Zo zit zee doar. 't Kik nich op of um, 't is kats in de gedachten. 't Pröt nich, ok nich met dee jong

nöast eur. Zol dat toch eur niej kammerötje nog wean? 't Liekt mij nich.

Onverwochens spreenk dee jong in de beene, efkes later keum –e wier met twee fleskes dreenken. Een döt –e der an Femke; zee pakt et an mear reageert nauwelijks. As in gedachten lurkt ze beare eur fleske luug.

't Is al wied in 't tweede bedrief. Femke zit nog alverdan met beare haande tusken de knee; Femke fiddert. Heanig schof de jong zienen langen aarm oawer de smalle schoolders van Femke. Noa de pauze keump –e der met twee grote 'magnum's' anzetten, zee begint der voort an. 't Smaakt eur, dat zee 'k. Nog meer keulte, deank ik. Mear . . . dat heb 'k mis. Dee twee iespegels nöast mekaar, ontdeuit noe zo heanigan vuur mekaar. Femke wördt al röstiger, 't krig wier 'n luk vastigheid oonder de veut en eur deanken ruimte om de zweven. 't Leste deel van de 'koelevuurstelling' geet an eur vuurbiej.

De oale leu loopt oawer de parkeerplaatse op zeuk noar euren auto. Twee jonge leu 'wat en halfwat', de aarme stief um mekaar, stapt der achteran. 'k Zee ze goan. 'n Oalen kröp achter 't steur, de vrouw keump nöast 'm zitten. De achterbaank is vuur de jonge leu. Doar veurt ze wal hen; waar hen? 't Kan mear zo wean dat ze nog effen bijeur 'begeleidwonnen' achter de duure hen kiek. Zo 'n Femke toch.

Joa, in de Kösterskoele geet et net as in 'n kringloopbedrief. Soms zeuk ie wat en veen ie 't nich en mangs (al kiek ie ok gils nich roond) veen ie zo wat dat oe passen kan.

In de Kösterskoele.

Boekennieuws: 75 jaar klootschieten in Hertme

Jan F. Deckwitz

Als je op zondagmorgen vroeg richting Hertme gaat en bij Jachtlust langskomt, valt het op dat hier veel fietsen staan, gaan en komen. Dan weet je dat de klootschieten weer actief zijn. Of ze zich hier moed komen indrinken of gewoon hun dorst komen lessen is niet geheel duidelijk, maar gemeenschappelijk gaat het hier dan wel aan toe. Kenmerk van een goede vereniging? Vast wel: onlangs verscheen een gedenkboek vanwege het 75-jarig bestaan van de Klootschietenvereniging Hertme. Bij het doorbladeren en lezen van dit boek blijkt dat er sprake is van een gezonde vereniging, gezien de vele gedenkmomenten en de resultaten die hierin worden beschreven.

Ontwikkeling van het klootschieten

In Hertme wordt het klootschieten al lang en nog steeds intens beoefend en gespeeld. In feite en in al zijn eenvoud geldt er maar één spelregel: *de kloonderhands zo ver mogelijk werpen tot hij is uitgerold; de afstand is de maat voor het winnen.* Wie de grootste afstand overbrugt, is winnaar.

Klootschieten wordt al eeuwenlang beoefend, rond 1300 werd het al gespeeld. In 1392 wordt in de Haarlemmerhout de eerste klootschietbaan aangelegd. Omstreeks 1800 wordt het

spel vooral in het oosten van het land, Twente en de Achterhoek, gespeeld. In kleine buurtschappen bracht men hiermee de donkere dagen van het jaar door. Rond 1900 werden in de winter, wanneer de grond hard was en niet bewerkt kon worden, vele wedstrijden gespeeld tussen buurtschappen. Twee of drie personen van een buurtschap togen naar de "veuropscheeter" van een naburige buurtschap en daagden deze uit. In overleg werd een dag, tijd en plaats vastgesteld en vervolgens ook het aantal schutters en de inzet: meestal een geldbedrag, een dubbeltje tot een kwartje per schutter. Het aantal schutters voor de wedstrijd was per buurtschap rond de tien tot twintig man.

De wedstrijden kenmerkten zich door een felle strijd, want natuurlijk ging het om de eer van de buurtschap die de wedstrijd won. De uiteindelijke winnaar deed het gewonnen geld in een pot en jaarlijks werd deze pot meestal verteerd met een uitbundig feest.

Klootschieten in Hertme

Ook in Hertme heeft het klootschieten dus al een

lange traditie, maar aanvankelijk was het toch een buurtschapaangelegenheid. Er komt wat leven in de brouwerij als op 4 september 1919, tijdens de viering van het Vaderlands Historisch Volksfeest in Arnhem, om de "Zilveren Kloon" wordt gestreden met teams uit Noord- en Zuid-Twente. De kloon wordt beschikbaar gesteld door J.J. van Deinse uit Denekamp. De wedstrijd wordt geopend met de volgende historische woorden:

***"Keerls in t veld, het buis oet,
de baan los, de veuropscheeters
achter'n stok, buut'n kloon en
smiet 'm zo wiet a'j kont, want
dat is klootscheeten!"***

In de jaren hierna, crisisjaren en WOII, wordt er ook in competitieverband gestreden. Wel met onderbrekingen, want vaak was er verschil van mening over de interpretatie van de spelregels. De tweede wedstrijd om de Zilveren Kloon, op 13 maart 1920 in het Fleringerveld werd gestaakt. Het duurde tot 1927

voordat de onenigheid tussen Noord- en Zuid-Twente was bijgelegd en beide partijen weer tegen elkaar in het strijdperk traden.

Toen in 1929 Reutum heel trots was op het winnen van de kloot, werd zij via het dagblad Tubantia uitgedaagd door Hertme. Na afloop werd de *oetdagingskloot* door de *veuropscheeter* opgehangen *an't hoald* van de verliezende partij, de winnaar las de uitdagingsbrief voor en vroeg zijn teamgenoten of ze de uitdaging voor volgend jaar aannamen: "*Bint ieleu daormet inverstoan?*"

Ondertussen bleef Hertme actief tegen omliggende buurtschappen spelen en altijd was er een feestje van te maken. De onregelmatigheden tijdens de competitie werden minder en voor Hertme was 4 mei 1961 het moment om serieus in verenigingsverband verder te gaan. Hiermee was de "Klootschietersvereniging Hertme" een feit en vanaf dat moment vind je de jaarlijkse ervaringen dan ook keurig vastgelegd in een verslag.

Nu, met het 75-jarig bestaan, is er een gedenkboek samengesteld, waarin je kunt terugvinden hoe de vereniging door de jaren heen heeft gefunctioneerd.

Het gedenkboek

Wat meteen opvalt als je het boek doorbladert, is dat om de vijf jaar herdacht wordt dat de vereniging bestaat; dan is er een aanleiding om er een feest van te maken. Wat ook opvalt, is dat de vereniging het klootschieten heel serieus neemt en goede resultaten weet te bereiken. Men oefent en houdt wedstrijden ter voorbereiding op deelname aan de competitie.

Op 5 november 1961 wordt er gestreden om de Boschbeker. De beker wordt beschikbaar gesteld door Hans Bosch, eigenaar en beheerder van Café-Restaurant Jachtlust.

In 1964 wordt Hertme-I kampioen van Midden-Twente.

Op 7 mei 1966 wordt het 25-jarig bestaan van de vereniging in Jachtlust gevierd en in hetzelfde jaar wordt er ook een damesteam gevormd, dat ook aan de competitie gaat deelnemen.

In 1968 doet het jeugdige lid Jos Mekenkamp van zich spreken door zeer goede resultaten neer te zetten. Dat ook over jeugddeelname wordt gedacht blijkt als in 1970 als, in navolging van de cup voor senioren, ook een jaarlijkse bekertoernooi voor jeugdleden wordt ingesteld.

Hierna volgen een aantal minder goede jaren, maar Hertme lijdt daar niet onder en uiteindelijk komen de goede jaren omstreeks 1990 weer terug. De volgende jaren vind je de Klootschietersvereniging Hertme weer helemaal terug bij allerlei kampioenschappen met uitstekende resultaten.

In 1997 is de vereniging de grootste club van Nederland met 119 leden.

De 21^e eeuw nadert en de vereniging gaat ook internationaal spelen; ze neemt deel aan diverse Europese kampioenschappen en ook hier worden de nodige bekers verdiend, in Italië in 1998 en in Ierland in 2001.

Ja, wat valt er dan nog te zeggen: misschien is het de gebondenheid van een kleine gemeenschap die voor zichzelf gaat, dat de vereniging bloeiend houdt. In ieder geval zijn het de mensen die elkaar bezighouden en stimuleren. Bij het doornemen van het gedenkboek valt op dat men vooral plezier beleeft, een stimulans om door te gaan.

Waar ook veel aandacht wordt besteed is de baan waarop wordt gespeeld. Er wordt vooral op de Zwartkotteweg en de Wetering gespeeld. Dit zijn echter geen wedstrijdbanen. De gemeente wordt er in 1961 bij betrokken voor een goede locatie en om de banen te verbeteren maar de jaren gaan voorbij zonder dat dit gebeurt.

Medio 1993, de vereniging bestaat dan op een haar na 50 jaar, komt er zicht op een nieuwe baan en wordt een eerste deel gerealiseerd aan de Zwartkotteweg. Het duurt dan nog eens twintig jaren, voordat ook het deel tussen de Groeneweg en Hertmerdwarsweg wordt toegevoegd. In 2014 is het dan zover: het nieuwe deel kan worden ingewijd.

Ook al weet je niets van klootschieten en ken je de vereniging niet, je wordt toch enthousiast bij het doornemen van het gedenkboek. Je krijgt een goed beeld hoe de vereniging functioneert en vooral hoe de mensen binnen deze vereniging met elkaar omgaan. Het is echt de moeite waard dit boek eens door te nemen.

Nog meer is het de moeite waard om eens te gaan kijken bij de vereniging. Op zondagmorgen vind je ze in Jachtlust.

Het boek wordt in eigen beheer door de vereniging uitgegeven, zolang de voorraad strekt, het kost slechts € 10,— (info@kvhertme.nl)

Nog leverbare uitgaven

Titel:

Titel:	Prijs:
Periodiek Boorn & Boerschop. Verenigingsperiodiek van Heemkundevereniging Borne	€ 4,--
Bonje in Borne. Verwickelingen rond de bouw van de nieuwe St. Stephanus kerk (Hans Gloerich)	€ 8,--
Borne, historie en volksverhalen. Jubileumuitgave van de Bornse Heemkundevereniging (1987)	€ 4,--
Grepen uit de historie van Borne. Deel 2, met zaakregister (1987 / Ria van Harten-Fransen)	€ 4,--
Kiek toch 's. Beeldkroniek over de gemeente (1988 / G.P. ter Braak & H. Noordhuis)	€ 10,--
Landweren, Borgen & Postwegen. (1990 / Ria van Harten-Fransen)	€ 4,--
Grenswisten rond de gemeente Borne. (1991 / Ria van Harten-Fransen)	€ 4,--
Veertig jaar later. Jubileumuitgave van de Bornse Heemkundevereniging, verhalenbundel (2002)	€ 4,--
Kadastrale atlas 1832 Borne / Weerselo. Met kaartenmap (2005 / H.C.O. Zwolle)	€ 15,--
De hof te Borne. 800 jaar geschiedenis van Borne. (2 ^e druk, 2006 / H. Woolderink)	€ 10,--
Van Nazareth tot Nazareth. Religieus erfgoed in Borne (2009 / Jaap Grootenboer)	€ 8,--
Een bijzonder energiek ondernemer Rento W.H. Hofstede Crull. (2009 / Jaap Tuik)	€ 5,--
Van Borghende tot Borne. Een overzicht van de Bornse geschiedenis (2009 / Martin Thiehatten)	€ 12,--
Gerard Potcamp. Een Twents priester apostolisch vicaris tegen wil en dank (2011 / Hans Gloerich)	€ 20,--
Borne bij de tijd. 27 verhalen over het verleden van Borne (2012 / Hans Gloerich)	€ 10,--
De melbuul'n van Nazareth. Bijnamen in en om Borne (2012 / Leo Leurink)	€ 12,50
Borne uit die tijd gekenschetst. Potloodtekeningen van Oud Borne en oud Boornsen (Hans Leuwerink)	€ 12,--

Leden krijgen 10% korting. Prijzen zijn exclusief eventuele verzendkosten. Genoemde uitgaven zijn verkrijgbaar bij het Historisch Informatie Punt van onze vereniging, gevestigd in het Kulturhus. Het HIP is geopend op dinsdagmorgen en woensdagmorgen van 10 tot 12 uur.

Enkele uitgaven zijn ook verkrijgbaar bij de plaatselijke boekhandel.

Voor uw taxatie
van
onroerend goed

in verband met boedelscheiding,
suksessie - verkoop.

Tevens onteigeningsdeskundige en
boerderijen bemiddeling.

J.F.M. Hassels Mönning

makelaar en beëdigd taxateur

Lid Agrarische Sectie

Watertorenstr. 14 - Borne - Tel. 074-661581

kleur in beeld

Passie
voor vakmanschap...

hassinkdrukkers.nl

HdH
HASSINK DRUKKERS HAAKSBERGEN

Handelsstraat 1 | Postbus 177 | 7480 AD Haaksbergen | t [053] 572 17 77 | f [053] 572 62 75 |

De Bornse Beek in vroeger dagen 2. Van de haven naar het noorden

Jan Blom

Als we lopen door het oude centrum van Borne, dan zien we nauwelijks water. Misschien nog een vijvertje of zo. Maar vroeger was dat toch wel anders. Straatnamen in oud-Borne herinneren daar nog aan. We volgen de beek door Borne. In het eerste deel heb ik verteld over het ontstaan en de loop vanaf de Zuid Esch tot de Smidsbrug. In deze aflevering beginnen we bij de haven en eindigen we bij het uit het zicht verdwijnen van de beek.

De haven

Onder de Smidsbrug door kwam de beek in de haven van Borne. Dit water is na de tweede wereldoorlog gedempt, daar ligt nu de toegangsweg naar het Kulturhus, strak tegen de heg van de tuin ernaast.

Aan de oostkant van de haven lag de paardenstal en koetshuis van dokter Schoemaker. Hij was een fervent paardenliefhebber en deed zijn bezoeken aan patiënten ook vaak te paard of in een koetsje. Hij liet deze paardenstal bouwen in 1876¹⁾. Vlak voor de laatste eeuwwisseling (eind 1900) had groentehandelaar Grootenhaar hier de opslag.

Aan de buitenzijde van de schuur zien we nog de ringen waar de paarden van Schoemaker, maar misschien ook van de boeren uit de omgeving, aan vastgelegd konden worden. Er was plaats genoeg, want de afstand tot het water van de haven was meer dan 9 meter.

De haven had ook een uitloper naar het westen, vlak langs de Nieuwstadsstraat. De huizen die daar nu staan, zijn omstreeks 1954 gebouwd, op de gedempte haventak²⁾. De westelijke uitloper is ergens tussen 1830 en 1880 gedempt. Fuldauer veronderstelt dat deze uitloper misschien al een bestaand water was, dat alleen verder is uitgegraven³⁾.

Vanuit de haven naar het noorden

In de haven losten de schippers hun vrachtje,

Woningen op de plaats waar vroeger de westelijke uitloper van de haven lag.

De oude paardenstal en koetshuis van dokter Schoemaker

De paardenstal van Schoemaker en de huizen op de gedempte haven.

meestal turf. Of haalden ze hun vrachtje op, vaak textiel, maar ook wel landbouwproducten. Nu moesten ze met hun bootjes weer terug naar de Bornse Aa. Maar dat was een probleem, want de Bornse Beek was hier zo smal dat ze niet konden draaien. Ze voeren daarom achteruit naar het noorden tot ze, bij de aansluiting van de Bornse Beek op de Bornse Aa, konden keren in de bredere kolk, de Zielkolk; een verbreding van de beek voor de ziel of schut iets verder op⁴⁾.

Om naar de splitsing van Bornse Beek en Bornse Aa te komen, voeren ze dus achteruit via de *Smidsbekke* naar het noorden en passeerden ten westen van de pastorie van de oude Hervormde dorpskerk, nu de Bijenkorf, het oude deel van het Kulturhus. Ook langs het oude kerkhof naast de Mariakapel waar dokter Schoemaker begraven ligt. Hierna volgden ze het tracé waar nu het laantje naar de aula achter de Bijenkorf ligt. Dat ligt precies op de gedempte beekbedding. Met een flauwe bocht ging de beek vervolgens naar het noordoosten, dwars over het terrein waar nu het Dijkhuis staat, om tenslotte bij de Bornse Aa te komen.

Schut, ziel of sluis

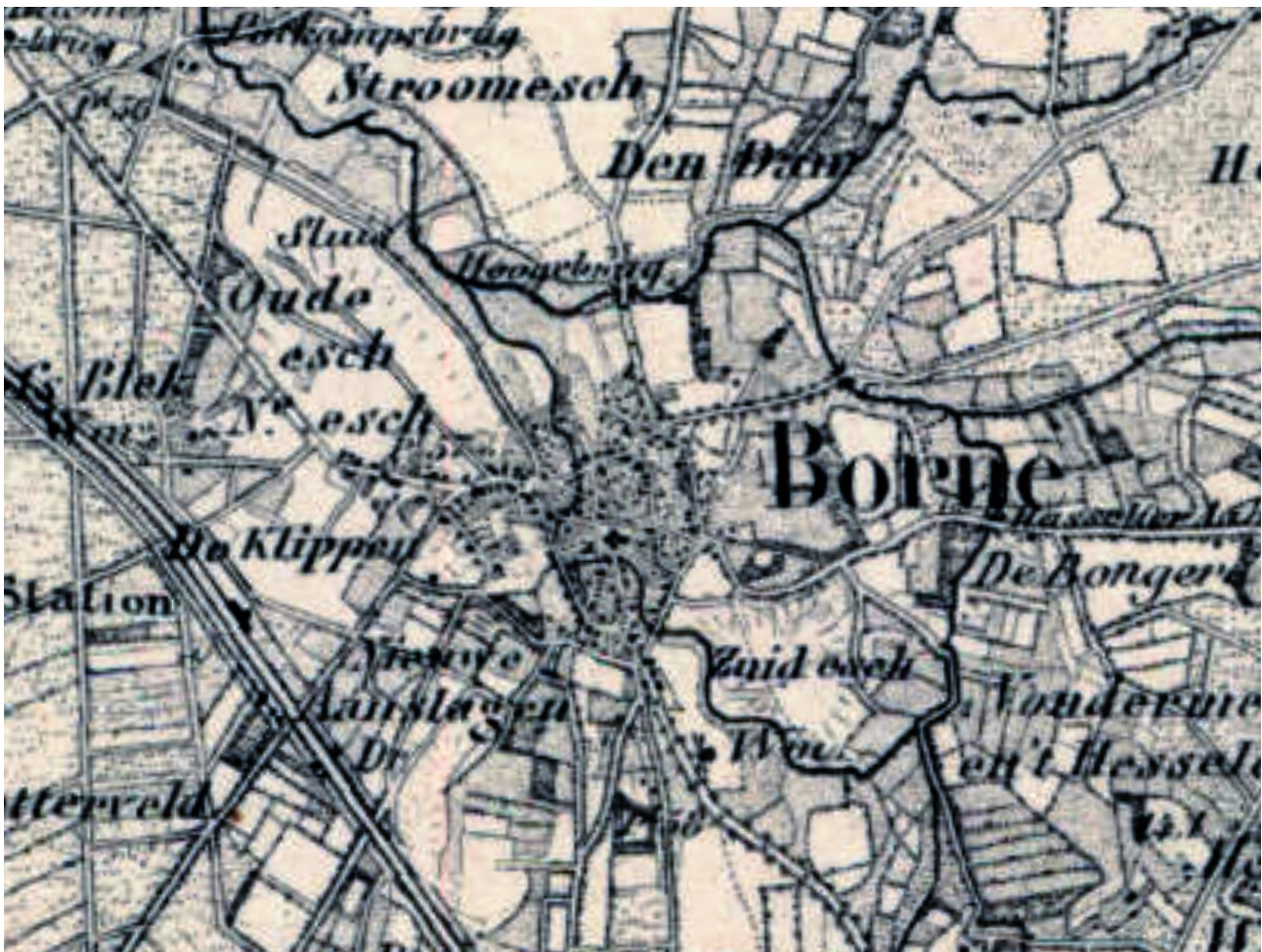
Als de schippers hun schuitjes in de Zielkolk hadden gekeerd, konden ze daarna vooruit, waar ze even verder op de sluis stootten. Die lag ongeveer op de plaats waar nu het viaduct *de Sluis* onder de Rondweg ligt. Werd de schut of ziel geopend dan konden ze in konvooi door de sluis en verder in de richting de Loolee en daarover naar Almelo.

De schut of *ziel* lag daar sinds 1845⁵⁾. De schut werd in de loop der jaren niet zo goed bijgehouden; ook toen al was er geld te kort. En uiteindelijk is hij in 1892 afgebroken⁶⁾.

Luucs de sluiswachter

Schutten noemt in *Varen waar geen water is* ook die schut en vermeldt daarbij de naam *Luucs de lantaarnopsteker* van Borne, die de schut bediende⁷⁾. Wie was Luucs? In verschillende geschriften over het vroegere Borne wordt gesproken over de schut in de Bornse Beek. Die diende om het water in het dorp hoog genoeg te houden. Ook wordt er geschreven over de familie Kwast die decennia heeft gewoond in het huis naast *Baas in 'n Hook* aan het begin van de Bekenhorst. De familie Kwast werd de *potbom* genoemd⁸⁾, waarschijnlijk omdat een vader Kwast de sluiswachter was, die de potten door de sluis liet. De scheepjes die naar Borne kwamen waren, volgens Schutten, Vriezenveense turfschuitjes. Het Vriezenveense turfschuitje was een kleiner "broertje" van de zompen die op de Regge voeren. Doordat ze korter en smaller waren, konden ze ook op zulke smalle beken als de Bornse Beek varen. In Borne werden deze scheepjes vaak potten genoemd. Vandaar de *Potkamp* en de *Potbom*.

De potbom en lantaarnopsteker kan dus Hendrik Jan Kwast zijn geweest, die omstreeks 1850 naast Baas in 'n Hook woonde⁹⁾. Hij was geboren in 1806 en overleed in 1895. Hij heeft dus de tijd meege-

Kaartje uit 1884 van het waterschap met de loop van de beek door Borne.

maakt dat er in Borne een sluis was en nog geen elektrisch licht. Dat kwam, dankzij Hofstede Crull in 1896.

Aangezien de sluis in 1892 werd afgebroken, kan Hendrik Jan Kwast dus tot enkele jaren voor zijn dood in 1895, toen hij 86 was, de sluiswachter zijn geweest. Hij kan in die tijd ook lantaarnopsteker zijn geweest, hoewel hij ook wever was. Ook toen al drie parttime banen om in de kost te kunnen voorzien? Hendrik Jan kreeg tien kinderen, een beetje extra geld kon dus geen kwaad¹⁰.

Waarschijnlijk is dat Hendrik Jan niet tot zo'n hoge leeftijd sluiswachter was, maar was zijn zoon(?) Nol Kwast ook nog enige tijd sluiswachter in Borne. Maar of dit verhaal klopt weet ik niet, dus wie precies Luucs was, is mij nog niet duidelijk.

Dempen van de Bornse beek

De Bornse Beek is nu, op een kleine stukjes na, gedempt en ondergronds in een buizenstelsel terug gedrongen. Waarschijnlijk is de Bornse Beek in het dorp niet in één keer gedempt, maar bij stukjes en beetjes. Als je kaarten van Borne uit verschillende jaren vergelijkt, dan kun je zien dat als eerste het stuk tussen Pellenhof en Potkampstraat dichtging, waarschijnlijk tussen 1830 en 1860. De westelijke arm van de haven werd gedempt tussen 1830 en 1880¹¹.

Toen er na 1896 geen boten meer in de Haven van Borne aankwamen is men verder gegaan met dempen.

Volgens Joop Kroeze werd het beektracé door het dorp telkens een stukje korter door dichtslibben, en dempen als er weer iets gebouwd moest worden. Precieze data zijn moeilijk te achterhalen. De vader van Joop Kroeze werd in 1905 geboren. Toen was de beek in het centrum al gedempt.

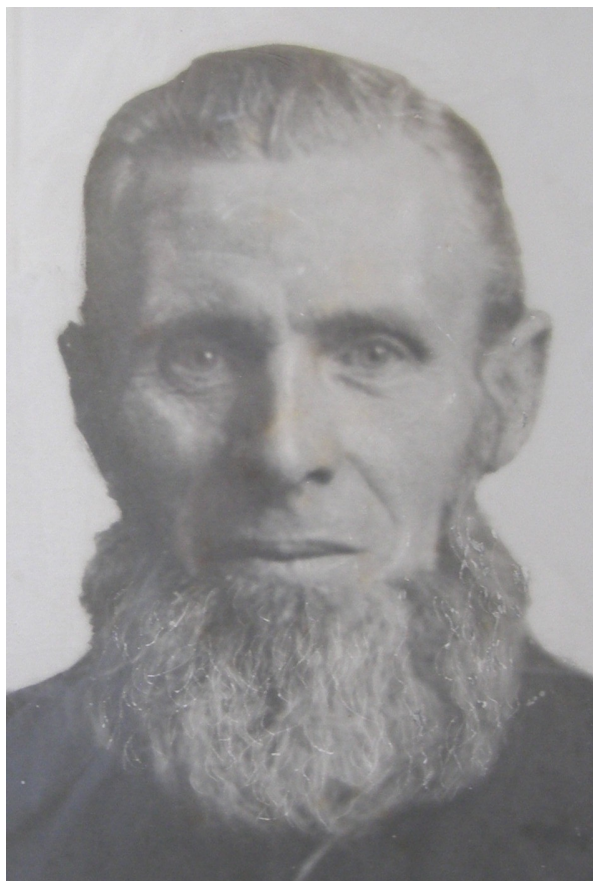
Na 1945 bestond de beek zeker nog wel tot aan het dijklichaam van de Rondweg. Joop Kroeze heeft bij graafwerkzaamheden aan het oude beektracé, naast de paardenstal van dokter Schoemaker, nog Duitse geweren gevonden.

De aanleg van de Rondweg is begonnen in 1937 en hij is geopend in 1947. Daarmee was in ieder geval de verbinding van Bornse Beek en Bornse Aa, via open water, verbroken. Vanaf die tijd werd de Bornse Aa ook de Bornse Beek genoemd.

Ik heb literatuur gevonden die aangeeft dat het laatste stuk is gedempt bij de bouw van het Dijkhuis, rond 1968^{12 en 13}. Het lijkt hierbij te gaan om de beek en omringende grond vanaf de Marktstraat tot en met het bouwterrein van het Dijkhuis.

Noten:

1. Goethem, Richard van, *Familiehistorie Wegter*. Drukkerij Hellendoorn Bad Bentheim 2014. Pag .83.
2. Wie meer wil weten over de geschiedenis van het

Deze foto heeft Jacco Kwast, de fysiotherapeut, gevonden op zolder bij zijn moeder. Mogelijk is de foto van zijn groot- of overgrootvader. Die hebben beiden rond 1870 geleefd. Misschien was één van hen Luucs de sluiswachter. Maar het is een beetje gokken, want er stonden geen gegevens op de foto.

- Steertje kan het boek van Richard van Goethem lezen, waar deze gegevens ook voor een deel uit komen.
3. Fuldauer, drs A. Scheepvaart in Borne. In: Borne, historie en volksverhalen 1987 Vrienden van het Bussemakerhuis.
 4. Groothengel, J.G., van Harten-Fransen, M.G.E. Rond horst en hof te Borghende. Vriendenkring Bussemakerhuis 1981, pag. 8.
 5. Zie noot nr. 3, pag. 20.
 6. Zie noot nr. 3, pag. 22.
 7. Schulte, G.J. Varen waar geen water is, reconstructie van een verdwenen wereld. 1981 Broekhuis Hengelo, pag. 190.
 8. Immerman, BWM /HJ Ellenbroek. Borne en haar bewoners in vroeger jaren. 1982 de Bruijn Oldenzaal, pag. 38-39.
 9. Zie noot nr. 4, pag. 66.
 10. Zie noot 8.
 11. Zie noot 3, pag. 17.
 12. Eenkhoorn, R., I. van der Veen, Tj. van der Ploeg. Het Dijkhuis, Bejaardenhuis in Borne. Uitgave TMZ, 2012.
 13. Archief gemeente Borne 1961-2000 inventarisno. 270, tabblad no.2.

Een geestelijk spook?

Anja Tanke

De negentiende eeuwse correspondentie van ons gemeentebestuur biedt naast de bestuursaangelegenheden, een prachtig kijkje in het dagelijks leven. Zo vind je er correspondentie over dienstplichtigen, de bekostiging van armoedigen, baldadige jeugd, stormschade, voedselvoorziening en nog veel meer. Vaak worden de betrokkenen met naam genoemd. Kortom, de serie ingekomen en uitgaande brieven is een mooie bron. Bij toeval vond ik onderstaande correspondentie. De tekst is letterlijk overgenomen.

De brief van de officier van justitie uit Almelo 21 november 1859

Vernomen hebbende dat binnen de Gemeente Zenderen een spookgeschiedenis zoude hebben plaats gehad, welke ten deel zoude gehad hebben om daardoor de bewoners van het spookhuis geld af te persen en alzoo bedrieglijk op te ligten, geef ik mij de UEG te verzoeken mij daaromtrent na nauwkeurig onderzoek, in te lichten.

De brief van de burgemeester 23 november 1859

Naar aanleiding der missive dd 21 dezer LA N: 929 heb ik onmiddellijk naar de Spookgeschiedenis onderzoek in het werk gesteld en heb ter dier zake den veldwachter L. Lucas hiermede belast, na hem alvorens te hebben ondervraagd of hem ook iets van deze zaak bekend was welke ons het navolgende mededeeld:

Dat het ten woonhuize van zekere G.J. Snieders zou als men hem had verteld voor eenigen tijd zoude gespookt hebben en wel dat de man vermeende dat zijne vrouw die voor eenigen tijd overleden was er weer ging en dien ten gevolge besloten had naar de heeren paters gaan, dat deze hem zouden gezegd hebben dat hij 40 gulden hun moest brengen en alsdan zoude geholpen worden, dat daarop voornoemde G.J. Snieders was gegaan naar L. ter Bekke, landbouwer uit deze Gemeente en had hem verzocht veertig gulden ter leen te mogen hebben en zoude denzelfden het voorgevallene hebben medegedeeld dat ter Bekke gedachte gelden hem niet had geleend maar besloten om op een avond met zijn knecht naar het gedachte spookhuis zich te vervoegen hetwelk geschied was;

Dat als toen daar zijnde het spook zich weldra zouden vertoond hebben, en op handen en voeten in vrouwe kleederen de deur was binnen gekropen, en alstoen gezegd had, of de 40 gulden al waren bezorgd, dat ter Bekke en zijn knecht alstoen waren opgestaan voorzien van een paar goede stokken, het spook goed zoude hebben afgeranseld, en wel zoodanig, dat hetzelfde had beginnen te kermen en gezegd: slaat mij niet meer, ik ben de Pater. Voorts wordt door L. Lucas hier nog bijgevoegd dan een der Heeren Paters bedlegerig zoude zijn en den rug stukkend zoude hebben.

Heden morgen wordt door gedachte veldwachter zijn gedaan onderzoek aan ons medegedeeld, onder te kennen geving dat hij zich bij G.J. Snieders bewoner van het spookhuis als bij L. ter Bekke zich had vervoegd, doch dat deze hem hadden te kennen gegeven hun niets van eenige spokerij welke onlangs aldaar zoude hebben plaatsgevonden bekend was, en daaromtrent ook niets konden mededeelen.

Ook heeft de Secretaris deze Gemeente in persoon zich naar de buurtschap Zenderen begeven, ten einde een en ander te onderzoeken doch is er niet in geslaagd iets te kunnen ontdekken.

Het gezin Snieders

Gradus Johannes Snieders (*Borne 1810, †Zenderen 1876) trouwt in 1841 met Johanna Slamp (*Borne 1817). Gradus is wever, Johanna verdient voor haar huwelijk de kost als dienstbode. Daarna staat ze te boek als landbouwster en spinster. Zij overlijdt op 30 augustus 1859.

Het gezin Snieders woont in de buurtschap Zenderen in de woning met nummer 122. Uit het huwelijk worden tussen 1842 en 1856 tien kinderen geboren. Het jaar 1859 kan met recht een rampjaar genoemd worden. Niet alleen de moeder overlijdt, maar ook twee kinderen. Te weten: Gesina, drie jaar oud en Antonie, acht jaar oud.

Lambertus ter Bekke

De in de correspondentie genoemde L. ter Bekke blijkt te zijn Lambertus ter Bekke, koopman in turf. Hij woont volgens het bevolkingsregister in Zenderen op nr. 129. Dat is in de nabijheid van het gezin Snieders. De familie Ter Bekke was destijds eigenaar van erve Bekman, waar ze ook wonen. Lambertus is één van de personen die met paard en wagen in 1855 drie Carmelieten, een prior, een pater en een broeder, hebben verhuisd van Boxmeer naar Zenderen. Ter Bekke kan kennelijk dergelijk gedrag van een pater, geld vragen in ruil voor hulp, niet aanzien. Hij deinst er vervolgens ook niet voor terug een 'spook' af te ranselen. In 1859 woont een handjevol paters op het Hulscher. Welke pater voor spook speelde, is niet meer na te gaan. Zouden, toen de gemeente de zaak onderzocht, Ter Bekke en Snieders hebben afgesproken over het gehele voorval te zwijgen?

Organisaties met een blauwe knoop 2. Locale drankbestrijding

Anja Tanke

In de vorige Boorn & Boerschop heeft u kunnen lezen hoe het met drankgebruik vanaf de negentiende eeuw in onze gemeente was gesteld en welke mogelijke oorzaken daaraan ten grondslag lagen. In dit deel gaat het niet meer over drinken maar juist over afschaffing en geheelonthouding en de Bornse organisaties die dit propageren.

Drankbestrijdingsorganisaties

De eerste organisatie die zich richtte op de bestrijding van drankmisbruik is de *Nederlandsche Vereeniging tot Afschaffing van Sterken Drank*, ontstaan in 1842. Zij ziet met name de jenever als een groot kwaad. Als de sociale kwestie onder een breed publiek draagvlak krijgt, ontstaan aan het eind van de negentiende eeuw, uiteraard per zuil, een aantal organisaties die zich bezighouden met drankbestrijding, onder andere:

- *Nationale Christen Geheel Onthouders Vereniging* (Prot. Chr., opgericht in 1881).
- *Internationale Orde van Goede Tempeliers* (neutraal, opgericht in 1893).
- *Sobriëtas* (=soberheid). Binnen de organisatie bestaan diverse bonden en verenigingen: het Kruisverbond voor mannen, de Mariavereniging voor vrouwen en de Annavereniging voor kinderen vanaf 12 jaar. Het eerste Kruisverbond is opgericht in Enschede door priester Alfons Ariëns, begin 1895.
- *Algemene Nederlandse Geheel Onthouders Bond* (neutraal, opgericht in 1897).
- *Nederlandse Christen Jongelings Geheelonthouders Vereniging "de Schakel"* (prot. Chr., opgericht begin 1900).
- Daarnaast ontstaan ook grote aantallen organisaties per beroepsgroep, bijvoorbeeld de *Spoorweg Onthouders Vereniging* in 1909¹.

Uitdrukking 'van de blauwe knoop zijn'

De blauwe knoop in deze uitdrukking verwijst naar het draaginsigne waaraan mensen te herkennen waren die zich inzetten tegen drankmisbruik. De knoop is later vervangen door een messing blauw geëmailleerd schildje. Internationaal gezien is blauw de kleur van de drankbestrijders. Waarom destijds gekozen is voor blauw, is niet bekend².

Voortrekkers

Geheel volgens de landelijke traditie ontstaan ook in onze gemeente drankbestrijdingsorganisaties. De zes belangrijkste voortrekkers in onze gemeente zijn de kapelaans Ledel en Terwisscha van Scheltinga, pastoor Elskamp, schoolmeester Dijkhuis en de dominees Goedhart en Kuilman.

Kapelaan A.L. Ledel

Eind 1895 wordt het Bornse Kruisverbond St. Bernardus opgericht³. In de periode tot 1900 ontstaan

Reversknop van de *Nederlandsche Vereeniging tot Afschaffing van Sterken Drank*⁴.

in veel parochies dergelijke verbonden. De eerste bondsvergadering van plaatselijke kruisverbonden in het aartsbisdom Utrecht vindt plaats in september 1900. Ook kapelaan Ledel is aanwezig. Hij is een van de sprekers en houdt een lezing over het onderwerp *De opvoeding der vrouw en drankbestrijding*. De kapelaan is ervan overtuigd dat één van de oorzaken van drankmisbruik gezocht moet worden in de ongezelligheid in huis ten gevolge van de gebrekkige opvoeding van de vrouw omdat zij niet heeft geleerd een goede huishouding te voeren. In deze situatie kan verandering worden gebracht door het stichten van huishoud-, kook- en naaischolen. Daarnaast kunnen Mariaverenigingen de opvoeding van arbeidersmeisjes ter hand nemen. De Zusters van Liefde geven in Borne al het goede voorbeeld door aan deze meisjes tot negen uur 's avonds les te geven. Nog tijdens de vergadering valt het besluit om alle Mariaverenigingen aan te schrijven hoe deze op praktische wijze invulling kunnen geven aan de huishoudelijke opvoeding van arbeidersmeisjes⁵.

Kapelaan Ledel vertrekt in 1902 uit Borne⁶.

Kapelaan C.J.J. Terwisscha van Scheltinga

Kapelaan Terwisscha van Scheltinga wordt in december 1919 aangesteld als kapelaan. Ook hij

houdt zich bezig met het Kruisverbond. In september 1924 vertrekt hij uit Borne in verband met de benoeming als directeur van Sobriëtas⁷. Hij is dat tot juni 1935.

Pastoor J.H.B.M. Elskamp

Pastoor Elskamp komt op 5 augustus 1921 in Borne⁸ vanuit Vollenhove. Met hem krijgt Borne een bevlogen drankbestrijder in het dorp. Hij is vanuit Vollenhove al voorzitter van de propagandacommissie van het Kruisverbond en Mariavereniging van Zwolle en omstreken⁹. Ook vanuit Borne blijft hij landelijk actief. In augustus 1921 wordt hij gekozen als bestuurslid van het Kruisverbond in het Aartsbisdom¹⁰. In de periode 1928 – 1931 is hij er geestelijk adviseur^{11 en 12}. Daarnaast is Elskamp bestuurslid van het Twentsch Kruisverbond¹³.

Lokaal is hij zeer actief en betrokken bij het Bornsch Drankweercmité, het Kruisverbond en de Maria- en Annavereniging. Maar het blijft niet bij bestuursfuncties. In de missen besteedt hij aandacht aan de gevaren van drank en hij is bereid daar flinke afstanden voor af te leggen. Hij celebreert het plechtig lof in Dokkum tijdens de eerste drankbestrijdingbedevaart in juni 1931 waar ca. 400 mensen aan deelnamen¹⁴.

Pastoor Elskamp vertrekt in 1934 uit Borne¹⁵.

Dominee A. Goedhart

Dominee Goedhart wordt in 1910 beroepen in Borne. Hij is zeer betrokken bij de strijd tegen sterke drank en houdt met regelmaat lezingen tijdens bijeenkomsten van de Bornse afdeling van de NCGOV. Hij is ook bereid buiten Borne op te treden. In januari 1910 houdt hij een lezing 'De liefde voor Christus dringt ons' voor de Vereniging tot drankbestrijding Hardenberg Heemse¹⁶. Goedhart vertrekt in 1921 naar België.

Dominee D. Kuilman

Dominee Derk Kuilman accepteert in 1921 het beroep naar Borne. Hij vult hiermee de vacature op

Dominee Goedhart en kapelaan Terwisscha van Scheltinga.

die is ontstaan na het vertrek van dominee Goedhart. Kuilman is redactielid van het weekblad *De Wereldstrijd*, uitgegeven door de NCGOV. Hij wordt in 1924 herkozen als redactielid¹⁷. Tevens is hij bestuurslid van het Bornsch Drankweercmité. Ook Kuilman verkondigt zijn boodschap buiten de gemeentegrenzen. In november 1926 is hij in Hardenberg: "In Hardenberg was de strijd wel noodig, hij is overal nodig. Borne, met zijn 30 kroegen op 8000 zielen, is ook een roep om vol te houden."¹⁸

Dominee Kuilman vertrekt in 1928 naar Leiden.

Schoolmeester G.J.H. Dijkhuis

Met het bijbrengen van de gevaren van alcohol kun je niet vroeg genoeg beginnen. Zou dat de gedachte zijn geweest van schoolmeester Dijkhuis om aan het portaal van 'zijn' school, de Jacobusschool, een oranje bordje te hangen met de tekst: *Drink niet, schenk niet, den alcohol brengt ellende*¹⁹.

De sociale strijd wordt de jonge Dijkhuis met de papelepel ingegoten want vader Dijkhuis speelt naast priester Ariëns een belangrijke rol in de Enschedese katholieke vakbond. Bij de textielstaking in 1889 is hij een van de leidende personen.

G.J.H. Dijkhuis werkt aanvankelijk als textielarbeider

Van links naar rechts: kapelaan Ledel, dominee Kuilman, schoolmeester Dijkhuis en pastoor Elskamp.

en weet door thuisstudie toegang tot de kweek-school te krijgen. In 1922 wordt hij hoofd der school in Borne.

Lokaal is hij actief in het Kruisverbond en het Bornsch Drankweercomité. Daarnaast vervult hij een aantal (boven)regionale bestuursfuncties, zoals voorzitter en secretaris van het Twentsch Kruisverbond in periode 1926²⁰–1928²¹ en in ieder geval vanaf 1924²² tot 1939²³ is hij penningmeester van het hoofdbestuur van het Kruisverbond in het Aartsbisdom.

Bornse drankbestrijdingsorganisaties

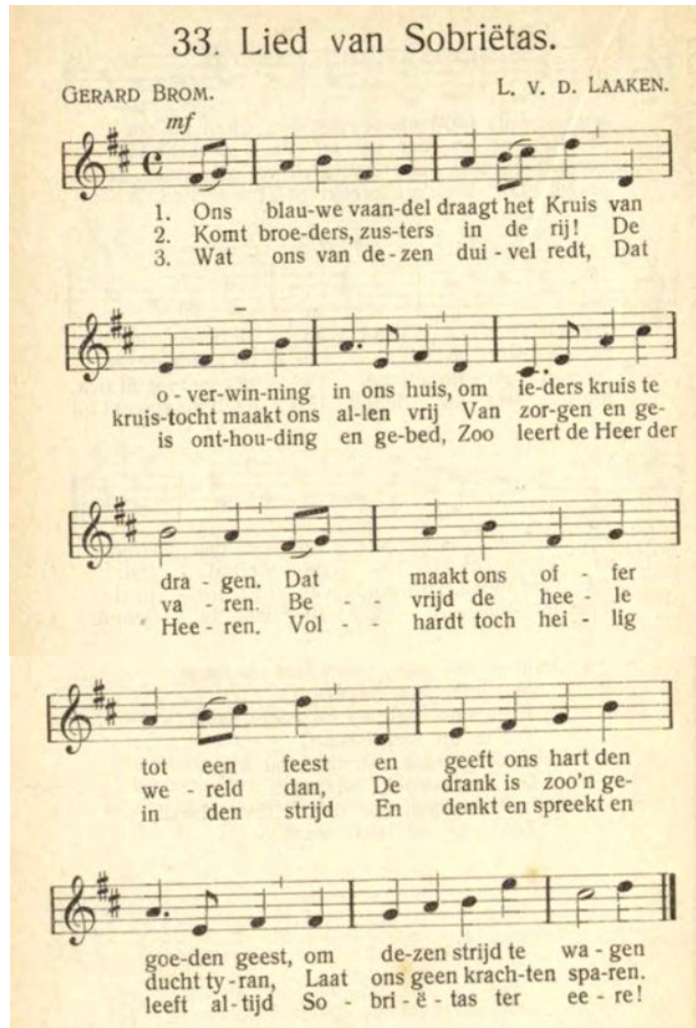
Geheel volgens de landelijke ontwikkelingen ontstaan ook in Borne lokale afdelingen van de landelijke drankbestrijdingsorganisaties op godsdienstige grondslag. De oudste zijn het Kruisverbond (1895) en de NCGOV afdeling Borne (1904).

In een later stadium krijgen neutrale of beroepsgeoriënteerde organisaties ook een voet aan de grond. Zo houdt de Hengelose afdeling van de Goede Tempeliers een zogenaamde propagandabijeenkomst in café Ten Buren²⁴. Een paar maanden later zijn er voldoende aanmeldingen om een eigen afdeling te beginnen. Ook de Almelose afdeling van de Nederlandse Vereniging tot Afschaffing van Alcoholische Dranken roert zich in 1919 in Borne. In een ingezonden stuk in de Bornsche Courant staat: "er is in deze gemeente nog veel te doen". Hun doel is een Bornse afdeling oprichten en samen met de andere afdelingen een drankweercomité vormen²⁵.

33. Lied van Sobriëtas.

GERARD BROM. L. V. D. LAAKEN.

mf

1. Ons blau-we vaan-del draagt het Kruis van
2. Komt broe-ders, zus-ters in de rij! De
3. Wat ons van de-zen dui-vel redt, Dat

o-ver-win-ning in ons huis, om ie-ders kruis te
kruis-tocht maakt ons al-len vrij Van zor-gen en ge-
is ont-hou-ding en ge-bed, Zoo leert de Heer der

dra-gen. Dat maakt ons of-fer
va-ren. Be-vrijd de hee-le
Hee-ren. Vol-hardt toch hei-lig

tot een feest en geeft ons hart den
we-reld dan, De drank is zoo'n ge-
denkt en spreekt en
in den strijd En denkt en spreekt en

goe-den geest, om de-zen strijd te wa-gen
ducht ty-ran, Laat ons geen krach-ten spa-ren.
leeft al-tijd So-bri-ë-tas ter ee-re!

Niet-christelijke lokale afdelingen starten heel bescheiden. SOV start met 13 leden en ANGOB met 11.

Loge 109 "Steeds vooruit" van de Internationale Orde van Goede Tempeliers. Van een aantal leden zijn de namen bekend:

3: mevr. Grootenhaar, 4: mevr. Poelakker, 5: oma Grootenhaar; 6: mevr. Hensen; 7: mevr. Schippers; 8: Piet Hensen; 9: opa Grootenhaar; 15: G. (Gait) Grootenhaar.

Foto: met dank aan Leo Leurink.

Geheel conform de verzuiling heeft Borne protestantse, katholieke, neutrale en daarnaast beroepsgerichte drankbestrijdingorganisaties. Van geen enkele lokale organisatie is, voor zover bekend, archief bewaard gebleven. Daarom staat op de volgende pagina een schematisch overzicht van de verzamelde informatie uit verschillende bronnen²⁶.

Uit de Bornsche Courant en de correspondentie met het gemeentebestuur is wel op te maken welke activiteiten de diverse afdelingen ontplooiën. Bijvoorbeeld zogenaamde propagandawandel (op)tochten en (openlucht)bijeenkomsten, vaak georganiseerd op het Letterveld op een terrein van Spanjaard, desgewenst met sprekers van buiten.

Hoe zag nu zo'n propagandaoptocht er uit. In een propagandaboekje uit 1930,

uitgegeven ten behoeve van een bijeenkomst in Neerbosch, staat het volgende:

- Kom tijdig naar de kerk.
- Ga in rijen van drie staan, niet te dicht aaneengesloten.
- Voorkeursnummers: *Sobriëtaslied, Aan U o koning der eeuwen en Roomsche blijdschap.*
- Neem vooral uw vaandel, banier of vlag mee.

Tijdens deze bijeenkomst sprak Pater Hildebertus Saes O.F.M.:

“Misschien is het goed, als een dokter U er nog eens op wijst, dat het “drinken” niet alleen den drinker zelf schaadt door zieke bloedvaten, ziek hart, zieke nieren, zieke lever, zieke maag, een ziek ze-

nuwstelsel, ja wat al niet kan het gevolg zijn. Maar dat ook haar nageslacht helaas maar al te vaak schade lijdt en dan niet alleen in de geldelijken zin [...] hoeveel kinderen vallen niet als slachtoffer, omdat zij door de levenswijze van hun ouders minder weerstandvermogen hebben gekregen tegen de tuberculose? Hoeveel gezinnen zouden niet gezonder wonen, beter gevoed worden, beter gekleed gaan als niet een groot deel van het loon in drank werd omgezet?”²⁷

Naast de openbare bijeenkomsten zijn er met name in de periode 1910-1935 bijeenkomsten voor de eigen leden.

De afdeling Borne van de NCGOV doet dat weke-

Geheelonthoudersafdelingen in de gemeente	Opgericht	Leden aantallen	Bestuursleden	Functie	Periode
Kruisverbond, afd. Borne “Sint Bernardus” (voor mannen)	15-11-1895		H. Kooiker A. Mulder J. Engbersen G.J.H. Dijkhuis	voorzitter secretaris voorzitter voorzitter	1903 1903 1921 1932
Mariavereniging, afd. Borne (voor vrouwen)	voor 1922		J. Annink, mej. M. van Lier en M. Höfte (herkozen) M. Mali en B. Thien (gekozen) mej. M. van Lier, L. Tangelder en mej. Koekoek		1923 1929
St. Annavereniging, afd. Borne (voor ouders met kinderen vanaf 12 jaar)	voor 1922				
Nederlandse Christen Geheel Onthouders Vereniging, afd. Borne	1904	1917: 88	S. Evers A.J. Adolfsen H. Wes G. Hendrikse G. v.d. Gronden M. Hilbrink Johan Roesink	voorzitter voorzitter secretaris secretaris voorzitter secretaris penningmeester	1918 1921 1921 1921 1929-1936 1933 1933
Internationale Orde der Goede Tempeliers, loge 109 Borne “Steeds Vooruit”	1918		L. van den Berg		1921
Chr. Jongelings Geheelonthouders Vereniging “de Schakel”, afd. Borne	05-03-1921	1934: >7	W. Nijhuis G. v.d. Gronden	voorzitter	1921 1929-1936
Nederlandse Christen Geheel Onthouders Vereniging, afd. Zenderen / Hertme	febr. 1922				
Algemene Nederlandse Geheelonthouders Bond, afd. Borne	04-11-1922	1922: 11			
Spoorweg Onthouders Vereniging “Het Veilig Spoor”, afd. Borne	16-12-1922	1922: 13	Broekmaat	wnd. secretaris	1922

lijks in het gebouw van Chr. Belangen en het Kruisverbond in het St. Josephgebouw. De inhoud van de bijeenkomsten, ongeacht de signatuur, is identiek. De boodschap, vaak verwoord door een spreker (geestelijke of dominee uit een omliggende plaats), wordt gekoppeld aan vermaak, zoals een toneelstukje, een film of samen liederen zingen. Dit alles met als doel kennisoverdracht over de gevaren van alcoholgebruik en om de leden te overtuigen de drank volledig af te schaffen en geheelonthouder te worden.

Locale samenwerking

De blauwe week

Alle landelijke drankbestrijdingsorganisaties streven hetzelfde na. Vanaf 1911 organiseren zij gezamenlijk de zogenaamde 'Blauwe Week'. Jaarlijks vindt deze plaats in de week van Hemelvaart. Er wordt aandacht gevraagd voor drankbestrijding bijvoorbeeld middels vergaderingen, propaganda wandelen fietstochten, filmavonden en landelijk wordt een blad uitgegeven. Tevens wordt geld ingezameld middels de verkoop van blauwe bloempjes. In onze gemeente organiseert het Drankweercmité de Blauwe Week.

Bornsch Drankweercmité

In de Bornsche Courant van 15 april 1922 wordt gewag gemaakt van de eerste vergadering van het onlangs opgerichte drankweercmité. Het comité wordt samengesteld uit twaalf vertegenwoordigers (drie per vereniging) van de deelnemende Bornse drankbestrijdingsorganisaties:

NCGOV	dominee Kuilman, W. Schoonhoven en M. Hilbrink;
Kruisverbond	pastoor Elskamp, kapelaan Terwisscha van Scheltinga en J. Velner;
Mariavereniging	M. Höfte en de dames M. van Lier en L. Tangelder;
Goede Tempeliers	L. van den Berg, W. Timmermans en Chr. Scholten.

Het comité omschrijft haar doel als volgt: *"strijd voeren tegen een kwaad, dat nog steeds in ons maatschappelijk leven zoveel ellende brengt . . . en probeert om in de plaats onzer inwoning verbetering aan te brengen in de heerschende drinkgewoonten"*.

Binnen het comité worden de functies verdeeld. Kuilman: voorzitter, Elskamp: secretaris en Scholten: penningmeester. Tevens wordt afgesproken dat de functies van voorzitter en secretaris in 1923 wisselen²⁸.

In 1923 bestaat het bestuur uit: D. Kuilman J. Elskamp, Chr. Scholten, mej. Van Lier, J.G.J. Wagen-

Bericht in de Bornsche Courant van 31-12-1932 van het Bornsch Drankweercmité.

Bron: gemeentearchief Borne.

voord, M. Kuilder en G. Smit. In het comité zijn inmiddels zeven drankbestrijdingsorganisaties vertegenwoordigd, samen goed voor 313 leden²⁹.

In 1928 zijn er zes organisaties aangesloten, te weten: NCGOV, Sobriëtas, (Kruisverbond, Maria- en Annavereniging), Goede Tempeliers en SOV. Dominee Kuilman is voorzitter en schoolmeester Dijkhuis is secretaris.

In de praktijk betekent het dat het comité actie voert tijdens kermisdagen, bijvoorbeeld door het ophangen van aanplakbiljetten met waarschuwingen over drankgebruik en voorlichtingsavonden organiseert voor allerlei doelgroepen.

Ook wordt veelvuldig gecorrespondeerd met burgemeester en wethouders met verzoeken om een beperking van de openingstijden van de cafés, algemene tapverboden en een verbod op het schenken van sterke drank op Koninginnedag en tijdens de kermis. De verenigde caféhouders komen hier vervolgens tegen in verweer. In het gemeentearchief zijn hierover nog verschillende brieven te vinden. De kermis was naast Koninginnedag het enige volksfeest met veel vermaak in de cafés met zang en dans. In de ogen van de geheelonthouders was het één groot drankgelag en daarmee een doorn in het oog. De geheelonthouders zorgen daarom voor een alternatief programma middels twee avonden alcoholvrij plezier met muziek, zang en voordrachten.

Daarnaast organiseert het comité tentoonstellingen, zoals in 1928 een grote drankweertentoonstelling, waarmee het de landelijke pers haalt. Bij dergelijke tentoonstellingen worden uiteraard de gevaren van alcohol belicht maar ook wat je allemaal met je geld kunt doen als je het niet uitgeeft aan drank. Er zijn daarom ook gebruiksvorwerpen te bewonderen zoals fietsen en naaimachines.

In 1933 organiseert het comité voor de laatste keer de Blauwe Week. Er staat dit jaar een zuil op het marktplein waarop diverse leuzen zijn geschilderd. De bloemenversiering is gratis door Bornse bloemisten ter beschikking gesteld³⁰.

Het jaarlijkse zogenaamde anti-kermisprogramma "voor zij die anti-kermis zijn" wordt in ieder geval vanaf 1935 samengesteld door de *Commissie van Samenwerking voor bijzondere noden*. Kennelijk is het drankweertcomité opgeheven³¹.

Het geheelonthouderslokaal

Een eerste teken dat er plannen zijn met het pand Grotestraat 178 blijkt uit een klein berichtje in de krant in het voorjaar van 1922. Pastoor Elskamp zou het gekocht hebben. Een paar maanden later wordt duidelijk waar het allemaal toe dient. De pastoor heeft het pand niet gekocht, maar in overleg met eigenaar Groot Rouwen wordt aan de straatkant een zaaltje ingericht als geheelonthouderslokaal met de naam "Sobriëtas". Op zondag 6 augustus vindt de plecht-

Grotestraat 178

Kastelein Jannes Groot Rouwen laat in 1915 een dubbel woonhuis bouwen: Grotestraat 176 en 178. Vermoedelijk wordt in 1925 het gehele pand (176 en 178) verkocht aan slager Jenne Meinema. Nummer 178 wordt in hetzelfde jaar verbouwd tot een slagerij. Meinema verkoopt het op zijn beurt in 1952 aan slager Kamphof. Sinds enige tijd is in het pand een kledingwinkel gevestigd³³.

Leden van voetbalvereniging NEO poseren in 1924 bij gelegenheid van het eerste lustrum voor het geheelonthouderslokaal. Het uithangbord, geheel links boven op de foto, is bewaard gebleven. Foto: met dank aan Leo Leurink

ge inwijding plaats door deken Scholten in bijzijn van een groot aantal Bornse notabelen en leden van het Borns Drankweertcomité. "Een eerste vereiste voor het reddingswerk is een drankvrij lokaal". Deze woorden sprak pastoor Elskamp tijdens de opening. Verder benadrukt de pastoor dat het niet de bedoeling is lokale cafés te beconcurreren. "Wanneer de herbergen besluiten geen alcoholische dranken te tappen, hangen wij hier een bordje aan het raam, waarop 'gesloten'". Tot slot brengt Elskamp een woord van dank uit aan degenen die de moed hebben om bij de opening aanwezig te zijn. Enkele personen hadden een bericht van verhindering gestuurd³². Kennelijk was het lokaal niet geheel onomstreden.

Hoewel niet vermeld in het krantenartikel, slechts wordt gewag gemaakt dat de pastoor en kape-laans samenwerkten met andere drankbestrijdingsorganisaties, is bekend dat groenteboer Grootenhaar, lid van de Goede Tempeliers, ook tot de initiatiefnemers behoorde.

Het originele uithangbord van het geheelonthouderslokaal dat destijds de gevel van Grotestraat 178 sierde. Uiteraard blauw geschilderd; de kleur van de drankbestrijding.

Het bord bevindt zich in de collectie van het Bussemakerhuis.

Foto: Anja Tanke.

Over het interieur is het volgende bekend. De krant beschrijft het als 'gezellig'. Aan de muur hangen spreuken "Amstel super stout, is bederf voor jong en oud". Uit de pathefoon klinkt "Ach vader drink niet meer". Katholieke geheelonthouders bezoeken het lokaal na afloop van de mis en er wordt vergaderd³⁴. In november 1923 wordt een biljard geplaatst, waardoor de vergaderingen van de Mariavereniging nu in de Jacobusschool worden gehouden³⁵.

Of het een succes was? Gezien de korte bestaansduur kan daar aan getwijfeld worden. Medio 1925 verkoopt eigenaar Groot Rouwen het pand (zie kader op de vorige pagina).

Eind van een tijdperk

In de loop der jaren verandert er veel. De pijlers waarop de sociale kwestie steunde, bestaan niet meer. De arbeids- en woonomstandigheden voor arbeiders zijn zeer verbeterd en de lonen gaan omhoog. De drankwetgeving volgt de ontwikkelingen in de maatschappij en er komt hulp voor verslaafden. Mede dankzij de drankbestrijders daalt de consumptie van drank vanaf het einde van de negentiende eeuw spectaculair. Veertig jaar later dronken mensen nog maar een kwart van wat zij eerst dronken³⁶. Afschaffen en geheelonthouden geraken op de achtergrond.

Vanaf midden jaren dertig wordt de berichtgeving over drankbestrijding in de Bornse Courant beduidend minder. De lokale afdelingen van IOGT, Kruisverbond, Mariavereniging, NCGOV, ANGOB en de Schakel zijn echter nog steeds actief.

Na de Tweede Wereldoorlog zijn alle lokale afdelingen in onze gemeente verdwenen. Landelijk bestaat tegenwoordig nog een handjevol stichtingen.

Met dank aan:

Leo Leurink, Jaap Grootenboer, Gé Nijkamp en Erwin Wolbink.

Noten:

1. www.wikipedia.nl
2. www.onzetaal.nl
3. <http://resources.huylgens.knaw.nl/arm43enzorg/gids/>

vereniging/2075964693

4. <http:// groningen.wordpress.com/2012/08/06/blauwe-knopen/>
5. www.delpher.nl De Tijd : godsdienstig-staatskundig dagblad 25-09-1900.
6. *Honderd jaar Stephanusparochie Borne*, geschreven door pastoor Bosch e.a. Uitgave: parochiebestuur St. Stephanus Borne 1988
7. www.delpher.nl Nieuwe Tilburgsche Courant 29-08-1924.
8. zie noot 6.
9. www.delpher.nl. Het Centrum 10-09-1919.
10. www.delpher.nl De Tijd: godsdienstig-staatskundig dagblad 12-08-1921
11. www.delpher.nl Het Centrum 13-04-1928
12. www.delpher.nl. De Tijd: godsdienstig-staatskundig dagblad 25-03-1931
13. www.delpher.nl Het Centrum 04-04-1928
14. www.delpher.nl Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant 24-06-1931
15. zie noot 6.
16. www.historiekamer.nl Historiekamer Hardenberg.
17. www.delpher.nl Nieuwe Rotterdamse Courant 30-08-1924.
18. De Vechtstreek, 12-11-1926.
19. Informatie verstrekt door Gé Nijkamp.
20. www.delpher.nl De Tijd : godsdienstig-staatskundig dagblad 23-08-1926
21. www.delpher.nl Het Centrum 04-04-1928
21. www.delpher.nl De Tijd: godsdienstig-staatskundig dagblad 08-08-1924
23. www.delpher.nl De Tijd: godsdienstig-staatskundig dagblad 17-04-1939
24. Bornsche Courant 21-12-1918
25. Bornsche Courant 15-02-1919.
26. Bornse Couranten, www.delpher.nl en archief gemeente Borne
27. <http://www.noviomagus.nl/Gastredactie/Backus/DC.htm>
28. Bornsche Courant 15-04-1922.
29. Gemeentearchief Borne. Archiefblok 1920-1927. Brief Bornsch Drankweerc comité, ingekomen 02-07-1923.
30. Bornse Courant 03-06-1933
31. Bornse Courant 05-10-1935
32. Bornsche Courant 02-08-1922
33. Bouwvergunningen en kadaster gemeente Borne
34. zie noot 6
35. Bornsche Courant 24-11-1923
36. www.innl.nl.
37. Hieronder afgebeeld luciferdoosjes van de ANGOB.

